

**LA INFLUÈNCIA DELS PROPIETARIS DE TERRENYS EN LA CONFIGURACIÓ
DE L'EIXAMPLE DE BARCELONA: SANTA MADRONA (POBLE-SEC)
I L'AVINGUDA DEL PARAL·LEL**

***THE INFLUENCE OF LANDOWNERS ON THE CONFIGURATION
OF THE EIXAMPLE OF BARCELONA: SANTA MADRONA (POBLE-SEC)
AND PARAL·LEL AVENUE***

DOLORS DOMINGO RÚBIES*
Doctora en Història

Rebut 3 abril 2024 - Acceptat 5 juliol 2024

RESUM: Amb la desaparició de les muralles de Barcelona, les finques rústiques dels voltants de la ciutat es van convertir en urbanes i el seu ús agrícola va canviar a un altre lligat amb la urbanització. Els terrenys es van parcel·lar en espais on es va ubicar magatzems, petites indústries i principalment habitatges. Els propietaris d'aquestes parcel·les van tenir un paper important en la urbanització de la zona on tenien possessions, primer per iniciativa personal, que l'Ajuntament de la ciutat de Barcelona va beneir, i en una segona fase en col·laboració amb aquest. En aquest procés van tenir un paper important les Associacions de Propietaris, que van influir en l'Ajuntament i en la Comissió de l'Eixample. L'estudi de l'evolució de les finques de la família Vallhonrat entre 1867 i 1911, així com les estratègies, les actuacions i les idees de dos membres de la nissaga Joan Vallhonrat Soler i el seu fill Pau Vallhonrat Sadurní ens permeten entendre la configuració de l'Eixample de l'actual Poble-sec i la construcció de l'avinguda del Paral·lel.

PARAULES CLAU: Urbanisme, Eixample de Barcelona, barri del Poble-sec, avinguda del Paral·lel, Associacions de Propietaris, Comissió de l'Eixample.

ABSTRACT: With the disappearance of the walls of Barcelona, the rustic estates around the city became urban, and their agricultural use changed to another linked to urbanization. The land was divided into spaces where warehouses, small industries and mainly homes were located. The owners of these plots played an important role in the urbanization of the

(*) ddomingo@xtec.cat. Llicenciada en Geografia i Història per la UB i doctora per la UdL.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

area where they had possessions, first of all by personal initiative, which the Barcelona City Council blessed, and in a second phase in collaboration with this. In this process, the Owners' Associations played an important role, influencing the City Council and the Eixample Commission. The study of the evolution of the Vallhonrat family estates between 1867 and 1911 and the strategies, actions and ideas of two members of the lineage Joan Vallhonrat Soler and his son Pau Vallhonrat Sadurní allow us to understand the configuration of the expansion of the Poble-sec neighborhood and the construction of Paral·lel avenue.

KEYWORDS: Town planning, Eixample of Barcelona, Poble-sec neighborhood, Paral·lel Avenue, Associations of Owners, Commission of the Eixample.

I. INTRODUCCIÓ

S'ha analitzat la formació de l'Eixample del Poble-sec des d'un punt de vista cartogràfic, amb l'evolució des dels primers projectes d'Ildefons Cerdà fins als definitius de Josep Amargós.¹ S'ha estudiat també com l'Eixample va tenir un efecte econòmic extraordinari per a ciutadans barcelonins enriquits i com la nova elit immobiliària local va entrar en el món del finançament de les vendes immobiliàries.² En aquest article es vol donar un altre punt de vista, el dels propietaris de terres de l'Eixample del Poble-sec i el Paral·lel, analitzant com van canviar d'ús les possessions de la família Vallhonrat, i com van participar en les associacions de propietaris que van liderar la urbanització. Un membre de la família, Pau Vallhonrat, va col·laborar en la premsa escrita de l'època i a través dels seus articles coneixem les seves idees sobre l'Eixample a la zona que estudiem, que són qualificades en tant que n'havia viscut l'evolució a través de la seva família; però també ens mostren el punt de vista dels propietaris en el disseny i la configuració de l'Eixample del Poble-sec.

La documentació consultada procedeix de fonts primàries de l'Arxiu Notarial de Barcelona i s'ha completat amb la documentació de permisos d'obres de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona. Pel que fa a les associacions de propietaris

1. Entre aquestes publicacions citarem les següents: Guillem FERNÁNDEZ (2010), «Josep Amargós Samaranch. Els primers intents d'urbanització de Montjuïc: 1887-1914», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXI, p. 157-175. M. TORRES; J. LLOBET i J. PUIG (1985), *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*, Barcelona, Diputació de Barcelona.

2. Miquel COROMINAS (2014), «La urbanística moderna: el segle dels traçats», *Quaderns de Recerca en Urbanisme*, núm. 4, p. 395-408.

i la Comissió de l'Eixample, la documentació de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona és fragmentària, però ha servit per poder resseguir l'elecció dels vocals que representaven els propietaris que n'havien de formar part els anys 1905 i 1909. La consulta de notícies d'hemeroteca dels periòdics *La Vanguardia*, *Diario de Barcelona* i *El Noticiero Universal* permet conèixer les actuacions de les associacions de propietaris. Finalment, hem analitzat els articles que Pau Vallhonrat va publicar a *La Vanguardia* entre 1891 i 1909, època en què va exercir càrrecs en diverses associacions de propietaris i a la Comissió de l'Eixample.

2. LA FAMÍLIA VALLHONRAT I L'EVOLUCIÓ DE LES SEVES PROPIETATS A BARCELONA

Els Vallhonrat eren una nissaga de pagesos benestants dels voltants de Barcelona que durant el segle XIX i el començament del segle XX tenien possessions en diverses poblacions del Llobregat i també a Barcelona. La seva activitat principal es basava en l'agricultura i va derivar progressivament en la gestió de finques urbanes. Els hereus de la família en aquest període van ser els següents:

Pau Vallhonrat Font (1763-1838) consta com a pagès de la Marina de l'Hospitalet. En fer testament el 20 de juny de 1837, tenia quatre fills i sis filles. Seguint la institució de l'hereu, va deixar com a únic tenidor de tots els béns (excepte la legítima) el primer fill mascle, el primogènit, Gabriel.³

Gabriel Vallhonrat Casas (1797-1870) es declara també pagès i va viure primer a l'Hospitalet. Es va casar dues vegades: la primera, amb Carlota Soler, amb qui va tenir dos fills: Joan i Josep, i una filla, Teresa. Ja vidu, va contraure segones núpcies amb Maria Forment Julià, amb qui va tenir dues filles: Maria i Eulàlia. El 25 d'octubre de 1867, Gabriel Vallhonrat era vidu per segona vegada i vivia a Cornellà de Llobregat. En aquesta data va representar les filles del seu segon matrimoni, que tenien 18 i 15 anys i encara eren menors davant la llei, en l'acceptació de la legítima de la seva mare.⁴ El dia 29 d'agost de 1867 va fer davant notari la inscripció dels seus béns. En l'inventari es declaren deu immobles: tres finques al terme de l'Hospitalet, tres al terme de la parròquia de Santa Maria de Cornellà, i quatre a Barcelona.⁵

3. AHPB, 1282/1, doc. 55. Notari: Ramon Miquelerena Malet.

4. AHPB, 1287/59, doc. 434. Notari: Magí Soler Gelada.

5. AHPB, 1287/58, doc. 375. Notari: Magí Soler Gelada.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

A l'Hospitalet:

1) Peça de terra de 97 a 55 ca (9.755 m²) al Gornal o les Planes, que pertanyia al seu pare per herència de Jacinto Vallhonrat, que el tenia des del 17 d'abril de 1656.

2) Peça de 63 a 16 ca (6.316 m²), dividida en dues: la primera a la Paret, i la segona a Cal Vidrier. Pertanyien al seu pare com a successor de Jacint Vallhonrat, que la va comprar el 30 de desembre de 1658.

3) Terra de 97a 55 ca (9.755 m²) al Badat;⁶ era de Pau Font i la va heretar del seu pare.

A Cornellà de Llobregat:

4) Una peça de terra a lo Camp Magre, abans les Salines, d'1 ha 43 a 28 ca (14.328 m²) que tenia per herència del seu pare Pau Vallhonrat, que l'havia comprat el 1801.

5) Peça de terra al Solanet o Aigües Mortes d'1 ha 21 a 94 ca (12.194 m²), toca a migdia amb el riu Llobregat, pertanyia a Pau Vallhonrat com a hereu del seu pare Pere Vallhonrat per testament de 1791.

6) Peça de terra de 97 a 55 ca (9.755 m²) al Padró o Gabarra. Pertanyia a Pau Vallhonrat per successió de Pere Vallhonrat des del 5 de desembre de 1771.

A Barcelona:

7) Una peça de terra de 2 ha 1,5 a 43 ca (21.543m²), a les Barraquetes de Sant Antoni,⁷ a migdia limita amb el camí del Marge Gros i a cerç amb el camí que va a la Creu Coberta.

8) Altra peça a les Barraquetes de Sant Antoni de 36 a 58 ca (3.658 m²) Toca a ponent amb el camí que va al Marge Gros i a cerç amb ell mateix i el camí.

9) Una peça de terra a la muntanya de Montjuïc, plantada de vinya de 48 a 70 ca (4.870 m²), al migdia toca amb el camí que va a la Pedrera i a la Font del Gat.

10) Una peça de 24 a 39 ca (2.439 m²) al camí de Valldonzella, prop de la Creu Coberta.

6. El topònim està escrit així, encara que segurament es tracta d'una corrupció de *el Vedat*.

7. Les Barraquetes de Sant Antoni era el topònim amb què es denominaven les parades dels marxants dels Encants, establerts en el camí cap a la Creu Coberta (actual avinguda de Mistral), el darrer terç del segle XIX.

No hem pogut ubicar les finques de la família a l'Hospitalet, però hem fet una aproximació a les de Cornellà i de Barcelona (Fig. 1) encara que aquí hi manca la que s'ubicaria prop de l'actual plaça d'Espanya. Als terrenys de Montjuïc i de les Barraquetes de Sant Antoni és on concentra més propietat a Barcelona, i, com veurem, serà la zona on la família va esforçar-se més per aconseguir la urbanització.

Fig. 1. Situació aproximada de tres de les parcel·les de la família Vallhonrat a l'actual Poble-sec. Elaboració pròpia a partir de la cartografia Vissir 3.35, ICGC.

La superfície total de terres que té la família el 1867, segons l'inventari, és de 94.613 m², dels quals 32.510 m² eren a Barcelona. Aquesta superfície era gairebé el doble de la mitjana dels propietaris de la ciutat.⁸ Només a la parcel·la

8. Tatjer les fixava en 48.960 m² a mitjan segle XIX. Mercedes TATJER MIR (1988), *Burgueses, inquilinos y rentistas. Mercado inmobiliario, propiedad y morfología en el centro histórico de Barcelona: La Barceloneta, 1753-1982*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 129.

DOLORS DOMINGO RÚBIAS

de Montjuïc es diu que era de vinya, de les altres no s'anomena el cultiu,⁹ cosa que ens indica que ja havien deixat de ser finques agrícoles en passar a formar part de la zona d'expansió urbana de la ciutat, i la família coneixia el potencial augment de valor que tenien quan es produís la urbanització.

En reclamar la legítima els germans de Gabriel Vallhonrat Casas, aquest va fer declaració d'altres dos béns que no s'havien inclòs en l'inventari. Es tractava de dos crèdits que es devien al seu pare: un, contret el 18 de març de 1850, de 600 lliures amb què Pere Casas Salvador, pagès de l'Hospitalet de Llobregat, havia hipotecat 4 cases contigües amb els números 12, 14, 16 i 18 del carrer del Xipreret de l'Hospitalet; i un altre de 640 escuts de Rosa Calvet, que s'havia refós a un de 1.600 rals que es van prestar respectivament el 1865 i 1857, assegurats en una casa a la Bordeta de l'Hospitalet, a la carretera provincial de Barcelona a Cornellà i Sant Boi.¹⁰ Aquestes operacions creditícies relacionades amb immobles urbans constaten la tendència a canviar l'economia agrícola familiar cap a una altra basada en el crèdit relacionat amb la gestió de finques urbanes al terme de l'Hospitalet. A mitjan segle XIX, era usual, per la manca de societats de crèdit organitzades, que fossin els particulars els que prestessin diners amb la garantia de béns immobles.¹¹ D'altra banda, podem veure com es comencen a dividir les finques a l'Hospitalet; el 17 de maig de 1868 Gabriel Vallhonrat ven per 800 escuts a Fortunat Prats Carbó una part de la parcel·la situada al lloc anomenat literalment el Badat o les Marines; i l'altra meitat la té a cens el metge Josep Faura, que cada any per Tots Sants li ha de satisfer 1 lliura i 10 sous.¹²

En el testament de Gabriel Vallhonrat, redactat el 5 de maig de 1870, nomena hereu universal Joan Vallhonrat Soler i, en cas que morís, l'herència havia de passar als altres fills per ordre de primogenitura i masculinitat.¹³ És a dir, la institució de l'hereu seguida per la família durant tot el segle XIX i el

9. AHPB, 1287/58, doc. 375. Notari: Magí Soler Gelada.

10. AHPB, 1287/58, doc. 210. Notari: Magí Soler Gelada. És curiós que en la signatura del poder es digui explícitament que tres de les germanes no sabien escriure, com tampoc cinc de les nebodes de Gabriel Vallhonrat Casas.

11. TATJER (1988), p. 151.

12. AHPB, 1287/60, doc. 141. Notari: Magí Soler Gelada.

13. AHPB, 1432/19, doc. 250. Notari: Narcís Batlle Baró. El mateix ho havia fet en un testament anterior.

començament del xx va consolidar la indivisibilitat del patrimoni, que es va incrementar amb el temps.

Joan Vallhonrat Soler (1839-1910) va viure a Cornellà, però també a Barcelona.¹⁴ Pel que fa a les propietats a Barcelona, va demanar permís per construir coberts principalment al carrer de Mateu Vallhonrat, actual carrer de Vallhonrat (segons indica en l'actualitat una placa commemorativa, aquest carrer li està dedicat, com a antic propietari de terrenys). Entre aquests permisos, hi havia, el 30 d'octubre de 1877, un per a la construcció d'un edifici, el plànol del qual signava Mariano Prat Amat: mesurava 68,19 m² i tenia planta i un pis. Dos anys més tard demanava afegir-hi dos pisos i la Junta de l'Eixample l'hi va concedir.¹⁵ Això indica que a la zona hi havia una urbanització entre els carrers d'Olivera, de Vallhonrat i l'avinguda del Paral·lel, ja dissenyada el 1877. En el plànol de Salvador Vigo de 1885 (Fig. 2), es pot observar aquesta urbanització, en què hi ha parcel·les de color gris urbanitzables i altres en color vermell ja construïdes.

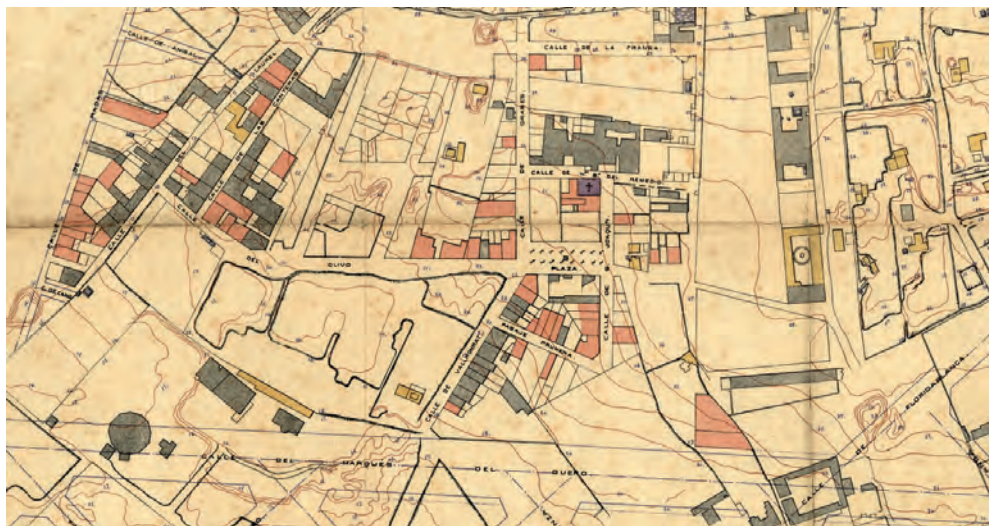

Fig. 2. Urbanització entre el carrer de Vallhonrat. La França. Salvador Vigo, 1885. ICGC. RM.2906. (Fragment).

14. Vivia al carrer del Conde del Asalto, 51, 1a. AMCB, Q137, Eix-5248/1893.

15. AMCB, Q137, Eix. 476/ 1877-1878, i AMCB, Q137, Eix. 492/1879-1880.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

Joan Vallhonrat va augmentar el patrimoni familiar a Cornellà el 1906 amb la compra d'una peça de terra anomenada la Destraleta,¹⁶ i d'un terreny al poeta Joan Maragall Gorina, que consta com a advocat;¹⁷ i també adquireix el 4 d'abril de 1907 un cens de Ramona Ballbé Codina de Barcelona.¹⁸ Així mateix, compra una casa a Cornellà al camí que baixa del castell número 43, i una finca de Pere Cuixart Cases per 3.000 pessetes, el 8 de novembre de 1908.¹⁹ A Barcelona també va invertir en terrenys al carrer de Laurel (actualment carrer de Concòrdia, al Poble-sec), que el 17 d'abril de 1909 va comprar al prevere de Sant Felip Neri, Salvador Oller i a l'advocat Joaquim Olmeda, per valor de 9.594,68 pessetes.²⁰ Mirant la ubicació de les noves adquisicions, podem dir que tant a Cornellà com a Barcelona les noves propietats són prop de les familiars, en una clara tendència a la concentració.

Pel que fa al patrimoni a Barcelona, coneixem que va demanar permisos d'obres a l'Ajuntament, entre 1881 i 1902, per edificar coberts, magatzems o tancament de terrenys, a la zona dels carrers Vallhonrat, Marquès del Duero i Entença;²¹ això ens indica que es va fer un primer tipus d'edificació en els terrenys que hem dit que van ser la zona d'urbanització on la família va centrar els seus esforços.

16. AHPB, 1432/44, doc. 480. Notari: Narcís Batlle Baró.

17. La finca va costar 4.406 pessetes. AMCB, 1432/44, doc. 457. Notari: Narcís Batlle Baró.

18. El preu va ser de 150 pessetes. AMCB, 1432/45, doc. 135. Notari: Narcís Batlle Baró.

19. AHPB, 1432/50, doc. 450. Notari: Narcís Batlle Baró.

20. AHPB, 1432/51, doc.144. Notari: Narcís Batlle Baró.

21. El 1881, per un cobert a la cantonada entre el passatge de Mateu Vallhonrat i el carrer Marquès del Duero, AMCB, Q137, Eix- 828/1881. El 1881 per un local al carrer Marquès del Duero. AMCB, Q137, Eix- 864/1881. El 1893 demana construir una paret de tanca amb totxana entre el Paral·lel i els xamfrans dels carrers Entença i Tamarit; el permís es concedeix, però el 1899 se'l denuncia per haver ocupat part de la via pública. AMCB, Q137, Eix-5268/1893. El 1894 sol·licita permís per tancar una finca al carrer d'Entença sense número. AMCB, Q137, Eix-6366/1896, AMCB, Q137, Eix-5477/1894. El 1896 el permís és per construir un cobert al carrer Entença; i el mateix any ha d'enderrocar un cobert on devia haver construït algun tipus d'habitatge pel qual se li va obrir expedient de sanció. AMCB, Q137, AMCB, Q137, Eix-6264/1896. El 1899 demana poder fer un cobert provisional al carrer Entença, 18. AMCB, Q137, Eix-7206/1899. el 1894, per tancar la finca al carrer Entença. AMCB, Q137, Eix-6366/1896, AMCB, Q137, Eix-5477/1894. El 1902 per un cobert provisional al carrer de Vallhonrat destinat a magatzem o indústria, en el terreny que té tocant al del xamfrà. Eix-8498/1902.

Joan Vallhonrat va ser elegit com un dels dos vocals associats a la Junta municipal pels majors contribuents el bienni 1888 i 1889.²² També va formar part d'associacions de propietaris: Junta de Propietaris de l'Esquerra de l'Eixample de Barcelona, Associació de Propietaris de l'Eixample de Sant Bertran, Associació de Propietaris de l'Eixample de Santa Madrona,²³ i Associació de Propietaris Interessats en l'obertura de la Gran Via del Marquès del Duero. D'aquesta en va ser secretari de la Junta i juntament amb el president Pau Bori i Frederic Soler va ocupar-se dels tràmits per a l'obertura i urbanització de l'actual avinguda del Paral·lel entre els terrenys de Melcior Bruguera (en els documents diu també carrer de Sant Pau o carrer d'Aldana) fins a la Creu Coberta.²⁴ Tornarem més endavant sobre les actuacions d'aquesta associació. Encara formava part de les quatre associacions el 1909.²⁵ Joan Vallhonrat Soler va morir l'11 de juliol de 1910 a la seva casa-torre de Cornellà de Llobregat.²⁶ En el testament de 20 de juny de 1900 deixava com a hereu el seu fill Pau.²⁷

Pau Vallhonrat Sadurní (1863-1912) va néixer a Cornellà de Llobregat. Va estudiar enginyeria Industrial a la Universitat de Barcelona, on es va llicenciar el 1888.²⁸ Es casà l'any 1895 amb Elvira Riera Dupré, amb qui va tenir dos fills: Josep

22. *Diario de Barcelona*, 27 de juliol de 1887, p. 8907.

23. L'Ajuntament de Barcelona demana a les associacions de propietaris l'11 de novembre de 1905 que trametin la llista d'associats. AMCB, 5090, Eixample, Obres Públiques, Expedients Vells, 1905-1907.

24. AMCB, Q137, V-2926/1886.

25. Per a la constitució dels representants dels propietaris a la Comissió de l'Eixample el 1909, l'Ajuntament torna a demanar a les associacions de propietaris que enviïn la llista dels associats i la proposta de representants; n'havien d'escollir un per cada 200 afiliats. AMCB, 5090, Eixample, Obres Públiques, Exp Vells. 1909.

26. Sens dubte es tracta de Cal Vallhonrat, situada al carrer de mossèn Cinto Verdaguer 1, propietat de l'Ajuntament de Cornellà de Llobregat.

27. Deixava usdefruïtaria la seva muller Madrona Sadurní, que va morir abans d'ell, i deixava als seus fills i filles com a legítima, les següents quantitats: A la filla Carlota, 15.000 pessetes, a més de les 10.000 que li havia donat en el seu matrimoni. A Josep, 25.000 pessetes. A Maria, 30.000 pessetes quan es casi. A Joan, pintor, la casa de camp que tenia dels avantpassats a Cornellà a Can Magre, amb pati i altre camp. Fruiteres i la vinya del Padró, tot a Cornellà (podia substituir les finques per 25.000 pessetes, que havia de vendre a Pau Vallhonrat Sadurní), a més de 25.000 pessetes. L'hereu universal és Pau Vallhonrat Sadurní. AHPB, 1432/60, doc. 321. Notari: Narcís Batlle Baró.

28. «Necrología. D. Pablo Vallhonrat y Sadurní» (juny de 1912), *Revista Tecnológico Industrial Barcelona*, p. 197.

i Antoni, que van morir abans que ell, i dues filles: Adela i Elvira. El 1900 tenia el despatx a Gran Via de les Corts, 220 bis 2a, enfront de la Universitat i el 5 de juny d'aquest any el traslladà a la ronda de Sant Antoni núm. 17, 2n pis.²⁹ Aquesta darrera adreça va ser també el seu habitatge habitual en el pis 2n 2a, segons consta en diversos documents notariais. Va crear una empresa pròpia, la Companyia Anònima Vallhonrat, que es dedicava a fer informes tècnics. En diversos documents consta la seva feina d'enginyer industrial.³⁰ Va desenvolupar la seva activitat professional principal als tramvies, com a enginyer de la Companyia General de Tramvies de Barcelona.³¹ Aquesta feina li va fer conèixer les complicacions tècniques, però també les administratives que afecten les obres en els serveis públics.³² Entre les obres que se li atribueixen als ferrocarrils podem citar la nau del carrer Olzinelles de les cotxeres de Sants, construïda entre 1903 i 1904.³³

Com a enginyer, va ser membre de la delegació de l'Asociación Nacional de Ingenieros Industriales a Barcelona, i també del Col·legi d'Enginyers Industrials de Barcelona, i va organitzar la fusió de les dues entitats. Va formar part de la Junta del Col·legi el bienni 1906-1907 com a vocal.³⁴ A més a més de tenir càrrecs en la institució, assistia regularment a les assemblees i també va pertànyer a la comissió de la Revista del Col·legi d'Enginyers els anys 1907-1908.³⁵ Eduard Gelabert, historiador de Cornellà de Llobregat, que el va conèixer, assenyala respecte al seu tarannà:

29. *La Vanguardia*, 5 de juny de 1900, p. 1.

30. Un plànol de la caldera i el seu emplaçament signat a Barcelona el 16 d'agost de 1892 per l'enginyer industrial Pablo Vallhonrat i Sadurní. AMCB, Obres i Urbanisme, Llicències industrials, Exp. 0378_02_1892.

31. De la feina en aquesta empresa ens han quedat expedients relatius al permís per establir un desviament a la carretera de Barcelona, que inclou plànol que va signar Vallhonrat com a enginyer el 1905. AMCB, Obres i Urbanisme, Llicències industrials. Exp. 1905/0019. També el projecte d'ampliació de les vies a la rambla Catalunya i la plaça Catalunya de 1908.

32. Eduard GELABERT (1973), *Cornellà de Llobregat: Història, arqueologia, folklore*, Barcelona, AGM, p. 198.

33. <[https://railsiferradures.blogspot.com/search?q=Vallhonrat% 20Pablo % 20Vallhonrat % 20Sadurn % C3 % AD % 20Ingeniero % 20industrial](https://railsiferradures.blogspot.com/search?q=Vallhonrat%20Pablo%20Vallhonrat%20Sadurn%20C3%AD%20Ingeniero%20industrial)>. Una nau gran es va instal·lar en un solar amb l'entrada pel carrer Olzinelles. <<https://memoriadesants.blogspot.com/2015/05/les-cotxeres-del-tramvia.html>>.

34. *Diario de Barcelona*, 23 de gener de 1906, p. 944.

35. «Necrología. D. Pablo Vallhonrat y Sadurní» (juny de 1912), *Revista Tecnológico industrial Barcelona*, p. 197.

El seu caràcter amable i ensems humil el convertí en un amigable componedor de tots aquells conflictes i disputes entre propietaris respecte dels terminals llandars. Era l'home consultat per tot arranjament o concòrdia, evità d'aquesta manera molts plets. Més d'una vegada, si algú necessitava un pla o algun treball de caràcter tècnic o informatiu, ho feia de bon grat sense cobrar res considerant-se ben pagat si la seva intervenció havia estat encertada. Feia els informes, tant de caràcter oficial de l'Ajuntament com els particulars, gratuïtament.³⁶

Explica el mateix autor que a Cornellà de Llobregat, Pau Vallhonrat va intervenir en un plet entre l'anomenada Indústria Eléctrica (abans de fusionar-se amb Siemens), i la Societat General d'Aigües de Barcelona, que es va desencallar gràcies a la seva intervenció.³⁷ Aquest acord també va beneficiar la seva família, ja que Siemens i Aigües de Barcelona es van ubicar en finques familiars.³⁸ Aquest és un exemple també de l'evolució de la propietat rústica dels Vallhonrat cap a altres usos, com el sòl industrial, que va suposar un augment de valor significatiu. Va continuar ampliant el patrimoni familiar amb la compra a Cornellà el 6 de setembre de 1910 a Josefina Melich Tarrés, vídua de l'Hospitalet, d'una casa de 2.500 pta.³⁹ També de terrenys al carrer de l'Església de Cornellà: la peça feia 137,71 m².⁴⁰

2.1. Intervencions a la zona del Llobregat

La família Vallhonrat, pel seu origen i possessions, tenia relació amb l'Hospitalet i Cornellà i tota la zona del Llobregat, i intervenia en institucions com la Junta del Canal de la Infanta.⁴¹ El 1891 Pau Vallhonrat difonia

36. GELABERT (1973), p. 198.

37. GELABERT (1973), p. 198.

38. AHPB, 1432/103, doc. 251.

39. AHPB, 1432/56, doc. 404. Notari: Narcís Batlle Baró.

40. AHPB, 1432/57, doc. 427. Notari: Narcís Batlle Baró.

41. Joan Vallhonrat en va ser vocal. *Diario de Barcelona* (24 de maig de 1896), p. 6261. Pau Vallhonrat també va ser elegit membre de la Junta el 1909 com a vocal de Barcelona. *Diario de Barcelona* (30 de maig de 1907), p. 6298. La inauguració a l'esquerra del Llobregat el 1819 del Canal de la Infanta, va suposar el regadiu del Baix Llobregat: Molins de Rei, Papiol, Santa Creu d'Olorda, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Cornellà, Hospitalet i Sants. GELABERT, (1973), p. 71. La creació d'aquest canal va ser el punt de partida per a la industrialització de la zona. Onofre PELFORT (1979), *Notes històriques de Cornellà de Llobregat*, Esplugues de Llobregat, Delfos, p. 152.

DOLORS DOMINGO RÚBIAS

l'excel·lència dels vins del Llobregat del celler de la casa Vallhonrat.⁴² També va participar en activitats culturals a la comarca, com a l'Ateneu de Sant Joan Despí.⁴³ Coneixia bé els problemes de l'agricultura, i tenia una visió molt avançada de les reformes que calien al camp. Amb motiu de la reforma dels aranzels de 1906,⁴⁴ va escriure un article en què afirmava que allò que li calia a l'agricultura no eren rebaixes d'aranzels, sinó la planificació de camins que poguessin fer arribar els productes agraris al mercat més ràpidament, i la construcció de canals de regadiu per aconseguir unes millors collites i uns cultius intensius. Creia que els diputats a Corts relacionats amb zones agrícoles havien de lluitar a Madrid en aquest sentit. Però també pensava que els pagesos havien de crear organitzacions sindicals, per tenir força per reclamar les infraestructures de canals i de camins i, així mateix, per poder instruir-se en el conreu de productes intensius i en la venda d'aquests amb una bona presentació. Per altra banda, pensava que els industrials havien d'aprofitar la qualitat dels productes agrícoles com els vins i altres, per manufacturar-los aquí i no en altres països, de manera que es pogués aconseguir millor preu i ocupar mà d'obra. Pel que fa a la qüestió dels aranzels, deia que no és res més que un miratge per enganyar al poble, perquè allò que realment es necessita és treball, millorar els productes, el cultiu intensiu, més comunicacions i protecció a l'agricultura i a la indústria.⁴⁵

Un altre assumpte que el va ocupar va ser el desbordament del Llobregat. La preocupació era llavors com evitar les destrosses que provocaven les avingudes. Proposa per solucionar-ho crear dues franges al voltant del riu: una que

42. Explica que aquests vins eren els rancis de quatre a vuit anys, de la collita de les vinyes de l'Hospitalet, i els vins negres de l'any collits a l'Hospitalet i Cornellà. *Il·lustració Catalana* (1891), tom XI, p. 159 i 160.

43. En els exàmens de final de curs de 1905, va fer la donació de premis a l'alumnat, juntament amb el senador vitalici i conseller de l'Institut Superior d'Agricultura Josep Maluquer de Tirrell. En aquest acte hi havia representació dels ateneus obrers de Barcelona, Sant Andreu del Palomar, Gràcia (que va nomenar Rodríguez Ruiz, catedràtic de la Universitat de Barcelona), i de les Corts, que van demanar en els seus discursos que el Govern desenvolupés l'ensenyament primari. «Desde San Juan Despí», *La Vanguardia*, 21 de setembre de 1906, p. 5.

44. Els poders públics van augmentar els aranzels en la importació en una clara política proteccionista el 1906. *Gaceta de Madrid*, núm. 81 (22 de març de 1906), p. 1130-1130.

45. «Agricultura, industria, aranceles», *La Vanguardia*, 3 d'octubre de 1906, p. 1-2. Havia escrit l'article a Barcelona el 30 de setembre.

denomina la infranquejable (que està poblada) i una altra que designa com la d'expansió o inundable (en què hi havia conreus). Amb una visió molt actual, pensa que una de les causes de les devastacions és la desaparició dels boscos primer i de les vinyes després, que disminuïen la velocitat de l'aigua quan es produïa una avinguda. Creu que els terraplens construïts pels pagesos són també la causa de les inundacions del Llobregat, que necessita una zona d'expansió per circular. La solució que proposa és treure els terraplens, deixar que el riu inundi els camps d'una manera tranquil·la, i edificar murs de protecció només per defensar la població.⁴⁶ Una de les finques familiars va quedar sota dos pams d'aigua del riu, amb la pèrdua de la collita en la riuada de 1907.⁴⁷ Aquell mateix any Pau va formar part de la Comissió de Cornellà de Llobregat per fer les obres per al desviament del riu, que es calcula que costaria uns 15.000 duros (75.000 pesetes).⁴⁸ El 1908 s'exposaven al públic els projectes de desviament i canalització del Llobregat i es va convocar una reunió que va presidir com a vicepresident de la Junta de Defensa de Cornellà; ell mateix va ser designat membre d'una comissió creada per posar d'acord les comissions i arbitrar els recursos suficients per dur a terme l'obra.⁴⁹

2.2. Les propietats

Després de la mort del seu pare el 1910, Pau Vallhonrat va fer inventariar el seu patrimoni (document notarial de 22 de juliol de 1911). En la relació consten un total de 61 immobles. Ens centrarem en les possessions de Barcelona. En primer lloc, consten dues cases que havia comprat Joan Vallhonrat: una, situada al carrer del Conde del Asalto (actual carrer Nou de Rambla), 51; i una altra ja construïda al carrer d'Entença núm. 32- 34, de 352 m², amb planta, 2 botigues, 5 pisos de 4 habitacions i un terrat de 2 habitacions.

46. «Río Llobregat», *La Vanguardia*, 15 d'octubre de 1901, p. 4.

47. *Diario de Barcelona*, 17 d'octubre de 1907, p. 12204-12206. La riuada va tenir lloc el 2 d'octubre de 1907. PELFORT (1979), p. 188. Hi havia hagut aiguats també per Sant Pere Màrtir el 14 de setembre de 1862. PELFORT (1979), p. 182. De fet es tenia constància de riuades al Llobregat des de 1787. PELFORT (1979), p. 152.

48. *La Vanguardia*, 1 de novembre de 1907, p. 4.

49. *Diario de Barcelona* (15 de febrer de 1908), p. 2005.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

Possessions de l'inventari de 1911 que procedeixen de la divisió de les finques que es contenen en el de 1867

Finca a les Barraquetes de Sant Antoni

Polígon urbanitzable entre els carrers de Tamarit i de Marquès del Duero, de 402 m².

Polígon urbanitzable entre els carrers d'Entença i de Marquès del Duero de 475 m².

Polígon urbanitzable entre els carrers d'Entença i de Floridablanca de 297 m².

Polígon urbanitzable entre els carrers d'Entença i de Mistral. 1.630 m².

3.000 m² destinats als carrers de Marquès del Duero, de Tamarit i d'Entença.

Finca a les Barraquetes de Sant Antoni

2 coberts a Marquès del Duero.

Patis de cases al carrer de Vallhonrat, números 10,12,14,16.

Terreny urbanitzable al xamfrà entre els carrers de Marquès del Duero i de Vallhonrat, de 417 m².

2 cases de 126 m² i 123 m², al carrer de Vallhonrat, de baixos, cobert, jardí i pou a mitges. Es cobra cens de 74,59 pta.

Solar del núm. 6 del carrer de Vallhonrat de 98m², casa de planta baixa i un pis. Es cobra cens de 39,26 pta.

Solar del núm. 10 del carrer de Vallhonrat de 185 m², amb planta i dos pisos de 2 habitacions, pati i jardí. Es cobra cens de 73,57 pta.

Solar del núm. 12 del carrer de Vallhonrat de 172 m², amb baixos i terrat, pou i safareig, es cobra cens de 78,40 pta.

852 m² destinats al carrer de Vallhonrat.

Finca de vinya de Montjuïc

Se n'ha venut part als veïns (no s'especifica la superfície).

1 Parcel·la urbana entre els carrers del Sometent i la Palma. Paga cens en espècie de 373,21 pta.

1 Parcel·la urbana de 696 m² hipotecada per 15.617,50 pta. a interès de 4,25% per 10 anys.

1 Parcel·la urbana, que està a la venda.

Finca, al camí de Valldonzella, prop de la Creu Coberta

Cobra cens de 40 pessetes per tota la finca, que ara està constituïda per:

- 1 parcel·la construïda als números 35 i 37 del carrer de la Creu Coberta de 274 m², planta baixa, pis i teulada.
- 1 parcel·la construïda als números 39 i 41 del carrer de la Creu Coberta de 226 m², planta baixa amb 3 botigues i pis de 5 habitacions.

4 parcel·les edificables, de 308 m², 312 m², 248 m², 317 m² i 315 m² al camp de Las Bauyas.

Comparant els inventaris de Pau Vallhonrat Sadurní de 1911 i el del seu avi Gabriel Vallhonrat Casas de 1867, es pot apreciar, primerament, que ha augmentat el patrimoni amb compres d'immobles i terres a Cornellà i, també, amb les dues cases de Barcelona, una per a residència de Joan Vallhonrat i l'altra, al carrer d'Entença, era una casa de pisos, on no va residir la família, cosa que indica que es destinava a lloguer. La major part de les possessions que consten en l'inventari a Barcelona, procedien de la divisió de les finques que la família ja posseïa i figuraven en l'inventari de 29 d'agost de 1867. Es constata, com es pot apreciar en el quadre adjunt, que les finques s'han dividit en parcel·les urbanitzables, que ja hi consten els carrers en què s'ubiquen i que no se cita els topònims de 44 anys enrere. En la relació també es contemplen els 3.850 m² que ara ocupen els carrers de Marquès del Duero, Entença, Tamarit i Vallhonrat. Finalment, en les parcel·les edificades encara consta un tipus de construcció de primera ocupació amb coberts i cases que tenen planta, o un pis o com a màxim dos (al número 10 del carrer Vallhonrat). En la descripció se citen el jardí i el pou, cosa que fa pensar que no estava construïda la conducció d'aigua ni el clavegueram dels carrers quan es van establir els censos.

En tot cas, en conjunt, la parcel·lació havia fet augmentar el patrimoni familiar en tant que la suma de parcel·les urbanes era més valuosa que les finques rústiques de les quals procedien. Aquests canvis es produeixen una vegada urbanitzada la zona i legalitzades les urbanitzacions per l'Ajuntament de Barcelona, tant a l'esquerra de l'Eixample, el Poble-sec, com a Hostafrancs. Ho analitzarem més detingudament.

La finca de vinya a Montjuïc, ara ja es mostra entre els carrers del Sometent i la Palma. S'ha parcel·lat: alguna peça és per a la venda i en altres s'hi cobren o bé censos antics encara en espècie o una hipoteca.

Pel que fa a les dues finques a les Barraquetes de Sant Antoni, el 1911 ja no s'anomena aquest topònim: ara en queden una al nord i l'altra al sud de l'avinguda del Paral·lel. La finca del sud forma part del Poble-sec. Sabem que s'ha urbanitzat pels plànols de Josep Amargós de 1890:⁵⁰ que es va legalitzar la urbanització existent, i es van poder deixar a punt per a la construcció els patis de cases al carrer de Vallhonrat, en cinc dels quals se citen cases construïdes que tenen entre 98 m² i 185 m², i que paguen censos entre 39,26 pta. i 78,40 pta., relativament baixos en comparació a la suma dels lloguers que es cobraran a les cases de pisos. També se citen dos coberts al carrer de Marquès del Duero. Sembla en conjunt que es tracta d'un tipus de construcció de primera ocupació del terreny a l'espera de poder-ne fer un altre ús. Hem de dir que els censos s'havien constituït la dècada dels anys setanta del segle XIX, cosa que indica que la urbanització a la zona estava planificada en aquesta època.

La finca al nord del Paral·lel, que formarà part de l'Esquerra de l'Eixample, està dividida en 4 polígons que són urbanitzables, però no només se cita un cobert, i construccions que es denominen «de poca importància». Sembla que en aquesta zona la construcció està més endarrerida.

La finca entre el camí de Valldonzella i la Creu Coberta ara s'ubica a Hostafrancs, entre els carrers de la Creu Coberta, Major d'Hostafrancs i el Camp de Las Bauyas. Aquest darrer topònim no sabem si ha desaparegut, es va transcriure erròniament o és una corrupció del carrer de Béjar. La família cobrava un cens en tota la finca relativament petit de 40 pessetes. Però el terreny ja s'havia parcel·lat en set finques urbanes, dues de les quals estaven edificades amb cases àmplies de 274 m² i 226 m², però de construcció baixa.

En definitiva, l'inventari de l'any 1911 indica que les quatre finques de la família que Pau Vallhonrat hereta a les zones del Poble-sec, l'Esquerra de l'Eixample, Montjuïc i Hostafrancs, ara s'han dividit i convertit en quatre polígons per urbanitzar i 23 parcel·les urbanes edificables, en les quals hi ha dos coberts i set cases construïdes, que encara no són de pisos sinó d'una construcció més senzilla de planta baixa i un pis, i en una, de dos. Pel que fa al rendiment, se citen censos a tota la parcel·la (Hostafrancs) i censos antics. Només la casa de pisos deduïm que pot produir els rendiments més importants. Podem adonar-nos, doncs, que els antics camps agrícoles, propietat de la família

50. En concret pel definitiu «Proyecto de urbanización de la Fransa y terrenos inmediatos de la Montaña de Montjuich» de 1890. FERNÁNDEZ (2010), p. 160.

Vallhonrat, que els posseeix des de fa generacions, no s'havien disgregat, per la institució de l'hereu. Després de la caiguda de les muralles de Barcelona van passar per diverses fases: de primer, es mantenen com a camps de conreu, principalment aquells que eren més lluny de la zona urbana, a Montjuïc. En altres, els més propers al nucli urbà de Barcelona, s'hi estableixen unes edificacions precàries, o es dissenya una urbanització constituïda el 1877, on es construeixen coberts provisionals.

Amb l'aprovació del projecte de Josep Amargós de la França el 1891, i l'acabament del Paral·lel que farà el mateix arquitecte, es fixen els llindars definitius dels carrers on la família té propietats. Llavors, les parcel·les urbanes estan disponibles per edificar, de manera que se'n pot treure profit per l'augment del preu dels terrenys. A continuació analitzarem les actuacions dels dos darrers membres de la família per obtenir aquests canvis.

2.3. Les idees i actuacions de Pau Vallhonrat a la urbanització de l'Eixample

Ja hem dit més amunt que Pau Vallhonrat va tenir una bona relació amb la premsa de Barcelona. Com a membre de les juntes de les associacions de propietaris de les quals va formar part enviava a la premsa local (*Diario de Barcelona*, *Noticiero Universal* i *La Vanguardia*) notes informatives de les convocatòries de reunions, però també dels acords que s'havien pres o de les activitats que empenien. S'ha de dir que en totes les rotatives era considerat un bon amic. De vegades també havia escrit articles que enviava a *La Vanguardia*, que els publicava en la secció «Ecos de Opinión». Hem parlat més amunt dels referents als aranzels agrícoles i a la canalització del Llobregat; altres indiquen la seva opinió sobre l'Eixample. El 1891 va escriure l'article que porta per títol «Edificación y urbanización».⁵¹ Hi exposava els principis que creia que s'havien de seguir per urbanitzar i edificar l'Esquerra de l'Eixample. És interessant parar esment en aquest article per entendre la filosofia que va desenvolupar essent membre de diverses associacions de propietaris i com a vocal de la Comissió de l'Eixample. Resumim a continuació aquestes idees:

L'edificació de Barcelona ha sofert una paralització que està a punt d'acabar per començar una nova etapa de construcció que portarà progrés i feina per a

51. «Edificación y urbanización», *La Vanguardia*, 10 d'abril de 1891, p. 1.

la classe obrera. Es pensava que la creació de l'Eixample comportaria construir cases i palaus, i bonics carrers, però es va produir un període de frenada.

El pla Cerdà havia dissenyat mançanes regulars que havien de promoure habitatges amb les exigències de bellesa, ventilació i vista per proporcionar higiene i bona educació artística. Però aquest pla deixava sense estudiar extenses zones de l'Eixample que s'han poblat constituint suburbis de cases sense harmonia ni regularitat. Aquestes construccions són la conseqüència de la deixadesa dels ajuntaments de la ciutat, que van donar als propietaris llibertat per dividir els seus terrenys de la manera més convenient, guiats pel lucre i la conveniència pròpia. Calia, doncs, una harmonització i el projecte de la França de Josep Amargós cohesiona el que era humanament possible, procura regularitat i senzillesa, i uneix «lo bello y lo económico, dejando prever la formación de un verdadero barrio obrero con todas las condiciones de higiene y ornato». Pensa que calen barris així per procurar que els obrers no marxïn a poblacions foranes «para perjuicio de los industriales de la capital, de la comodidad del obrero y del mismo erario público».

L'Ajuntament ha de cooperar amb els «bons propietaris» dels terrenys, per obrir els carrers. Amb l'obertura del Paral·lel restarà preparat el futur de la zona baixa de l'Eixample. La part alta entre la Gran Via i el Paral·lel forma un triangle relativament petit i fins ara abandonat, però en el futur està destinat a ser el cor de Barcelona. Cal urbanitzar set carrers transversals que comuniquen les grans vies amb Urgell, Borrell, Viladomat i Llançà, a banda de la via amb més moviment comercial i industrial: que té les arrels al port i el tronc al Paral·lel. La urbanització té un cost petit perquè les indemnitzacions són per a l'enderroc d'edificis petits i miserables, que fan lleig l'Eixample, i treure'ls significarà una mesura higiènica que els propietaris faran de grat per l'augment immediat dels seus interessos. Tot això aportarà diners al municipi a través de les contribucions.⁵²

Vallhonrat fa esment de la desídia de l'Ajuntament a liderar la urbanització. Ja el 8 de juny de 1868, els propietaris de la muntanya de Montjuïc a la zona de Font Trobada, Santalia i la Font del Gat, havien demanat a l'Ajuntament urbanitzar els seus terrenys, en els quals tenen permís de construir.⁵³ Es

52. *Id.*

53. Aquest dret procedia de la possibilitat que tenien els propietaris de construir una illa de cases en finques d'1 o 2 *mujades*.

posen d'acord per fer un plànol conjunt que harmonitzi carrers, per complir el bàndol de l'alcaldia de 16 de març de 1867, que deia que havia de recaure en l'Ajuntament el traçat de carrers i places. Per això, presenten un plànol d'urbanització de la zona, que signa Francisco Pedrol, i en demanen l'aprovació municipal.⁵⁴ A aquesta primera fase deu correspondre un primer plànol que inclou des de l'actual passeig de l'Estació fins al carrer d'Elkano (escrit Cano al document) i, per altra banda, el carrer del *Rosal* (actual Concòrdia) i de *Radas*. (Fig. 3)

Fig. 3. Plànol de la urbanització que presenten propietaris de terrenys a l'Ajuntament de Barcelona. «Plano de un terreno sito en la falda de Montjuich», Plànol dels carrers i places de Montjuïc, 1868. AMCB, Q137, AI-135, 1868, 1.

54. AMCB, Q137, Ex. AI-135, 1868.

DOLORS DOMINGO RÚBIAS

Una vegada presentat el permís, l'arquitecte municipal Antoni Rovira Trias va redactar un informe en què recordava que els carrers i places han d'anar a càrrec dels propietaris, i que la plaça que es proposava hauria de tenir 50 metres i no els 35 que hi constaven. En concordança d'aquest estudi, el 24 de juliol de 1868 l'Ajuntament aprovà la urbanització, però s'indicà que una plaça de 35 metres era petita per a una barriada i s'exigia que en tingués 50. Els propietaris van protestar el 27 de juliol per la qüestió de la plaça perquè, deien, no era adient pel pendent de la muntanya i perquè creien que era suficient per a la població futura. I encara amenaçaven que, ja que han fet el plànol pel seu compte, si a l'Ajuntament li sembla que no n'hi ha prou amb la plaça proposada, la poden treure.

El 29 de juliol es pren l'acord d'aprovar el projecte i es demana que es proposin els noms dels carrers i de la plaça. El 24 de desembre de 1868 l'Ajuntament de Barcelona en virtut del dictamen de la Comissió Quarta, de la qual no s'anomenen els components, va acordar els noms dels 13 carrers i la plaça.⁵⁵ El 12 de gener de 1869 l'Ajuntament demana que el projecte d'urbanització inclogui la prolongació dels carrers proposats fins a l'avinguda del Paral·lel, i recorda que la plaça haurà de tenir 50 m en cada cantó. A aquesta demanda ha de correspondre el segon plànol més ampli que l'anterior (Fig. 4). La urbanització proposada està ubicada entre el carrer del *Rosal* (actual Concòrdia) i *Radas*; i limita amb els actuals passeig de l'Exposició i l'avinguda del Paral·lel, llavors encara no construïda.

En la planimetria de Francisco Pedrol dels dos plànols es mostren les parcel·les dels propietaris i és molt sorprenent observar com els carrers s'adapten a aquestes parcel·les i es tracen en els marges de les propietats, de manera que es perdi tan poc espai com sigui possible de les parcel·les destinades a la construcció d'edificis. Sens dubte, la forma de les finques rústiques va determinar la urbanització. La plaça de la discòrdia era la de Blasco de Garay (actual plaça del Sortidor).⁵⁶ En la prolongació dels carrers fins al Paral·lel es nota com la zona inferior de la muntanya estava més edificada que la superior, i algunes construccions en quedaven

55. Els carrers són els de: Rosal, Salvà, Cabanyes, Tapiolas, Margarit, Blasco de Garay, Cruz de los Canteros, Radas, Aribal, Magallanes, Murillo, Cano, Blay, i la plaça de Blasco de Garay. AMCB, Q137, Ex. AI-135, p.16 i 17.

56. En aquest plànol de 1869 es pot apreciar com el camí de la Creu de Molers es bifurcava a l'altura del carrer Blai. El carrer dels Molers era el camí de la Font del Gat i a l'est sortia el camí de Santa Madrona.

LA INFLUÈNCIA DELS PROPETARIS DE TERRENYS EN LA CONFIGURACIÓ DE L'ÈIXAMPLE

Fig. 4. Plànol ampliat de la urbanització que presenten propietaris de terrenys a l'Ajuntament de Barcelona. «Plano de los terrenos situados en la falda de Montjuich pertenecientes a distintos propietarios». Plànol dels carrers i places de Montjuïc, 1868. AMCB, Q137, AI-135, 1868, 2.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

afectades. També s'observa que el carrer d'Elkano té una forma erràtica per salvar dos edificis existents, prop del carrer dels Molers. Els dos plànols (Fig. 3 i 4) inclouen la forma de les parcel·les i el nom dels propietaris. Aquests plànols —que amb poques variacions són encara els de la zona— indiquen que els propietaris, com deia Pau Vallhonrat, van fer la seva voluntat. El resultat va ser que per optimitzar la urbanització de la propietat es dissenyen uns carrers estrets, una plaça petita, i encara fan xantatge a l'Ajuntament en no posar-n'hi cap. No es va produir al Poble-sec una obstrucció dels propietaris com al Poblenou, on l'oposició al pla Cerdà els feia arrencar fites.⁵⁷ Però sap bé Pau Vallhonrat com els propietaris van dissenyar aquesta primera part del Poble-sec pel seu interès i no pensant en el bé públic, per crear una barriada obrera.

En el plànol de Joan Calvet de 1870 apareix com definitiva la urbanització que acabem de descriure (Fig. 5). Aquesta mateixa distribució també va ser respectada posteriorment, el 1890, per l'arquitecte Josep Amargós. Només cal observar el plànol per veure la diferència entre la urbanització de l'Eixample i la del Poble-sec.

Una segona idea en què cal parar esment en l'article de Pau Vallhonrat és l'elogi de la urbanització que havia fet Josep Amargós a la França. Fixem-nos que l'article, que és de 1891, l'any que s'aprova aquest projecte, diu en concret: «[...] tan encontrados intereses ya constituidos en el referido lugar, respetando lo humanamente posible, ha resultado un plan de una regularidad y sencillez extraordinaria, que permite armonizar lo bello y lo económico dejando prever la formación de un verdadero barrio obrero, y más que obrero si se quiere, con todas las condiciones de higiene y ornato».⁵⁸

Pel que fa a la urbanització, creu que s'ha d'harmonitzar allò construït (encara que s'hagi fet a voluntat i benefici dels propietaris) i els nous carrers que és imprescindible planificar. Els plans de Josep Amargós van fer a la França aquesta feina de cirurgia: salvar tant com es pogués allò que els propietaris havien construït i extirpar la part mínima imprescindible per aconseguir uns carrers viables. La urbanització de la zona de propietat de Joan Vallhonrat, que hem indicat dissenyada el 1877, va ser també totalment respectada per

57. Miquel COROMINAS; Joan MORENO i Júlia COROMINAS (2023), «L'Eixample de Barcelona, un pla, dues realitats. Estudi comparat del desenvolupament dels teixits urbans de l'Eixample central i l'Eixample del Poblenou», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. Vol. 69/3, p. 545.

58. «Edificación y urbanización», *La Vanguardia*, 10 d'abril de 1891, p. 1.

Fig. 5. Inclusió de la urbanització dels propietaris de Montjuïc en la planimetria de la ciutat de Barcelona. Plànol anunciador de Barcelona, 1870. Joan Calvet Boix. ICGC. (Fragment)

Amargós.⁵⁹ El resultat és que el barri no està format per carrers amples i igualitaris com l'Eixample de Cerdà, sinó per carrers estrets i tortuosos de l'Eixample dels propietaris del Poble-sec, per crear un Eixample menor industrial i obrer.

La constitució d'aquest barri fins i tot té per a Vallhonrat un propòsit, que no és altre que els obrers visquin a Barcelona, prop de les fàbriques, per no produir perjudicis als industrials. També suposava «comodidad del obrero y del mismo erario público», és a dir, que el treballador no s'hauria de desplaçar per anar a treballar, però a més a més l'Ajuntament podria obtenir els beneficis de la població assentada en el municipi i de l'edificació a través dels impostos i permisos.

Vallhonrat parla d'una etapa de paralització en la construcció. Aquesta es va produir, segons ja havia vaticinat Cerdà, perquè els terrenys per edificar no es podien utilitzar sense saber on quedarien exactament les construccions, i la

59. Segurament es va demanar per a aquesta zona una altra urbanització semblant a l'anterior, perquè els carrers ja consten en el plànol de Salvador Vigo de 1885, abans de la intervenció de Josep Amargós. Però no hem trobat la documentació que ho acrediti.

incertesa produïa paralització.⁶⁰ Des de ben aviat la Comissió Permanent de Propietaris de l'Eixample es va oposar als primers projectes de 1861.⁶¹ El Reial decret de 6 d'abril de 1864 ja intentava conciliar l'interès públic amb els dels propietaris. La Teoria General de la Urbanització és de l'any 1867, i de 1876 la Llei de l'Eixample que facultà l'Ajuntament a expropiar terrenys. Aquest fou l'inici de la Comissió Especial de l'Eixample, amb capacitat de gestió per resoldre els problemes que poguessin sorgir, i establir els criteris de valoració. Aquesta normativa deixava clares les regles del joc: els terrenys dels carrers s'expropiaran, l'edificació es regularà per ordenances municipals i el sistema econòmic tindria autonomia financera.⁶² Per tal que es pogués construir amb seguretat s'havia d'haver fet la planificació de cada zona.

Quan Vallhonrat escriu l'article (1891), s'havien succeït projectes de Josep Amargós a la França entre 1887 i 1890. Al darrer encara s'hi havien presentat al·legacions i una d'elles va ser de Joan Vallhonrat per tal que no es modifiqués el xamfrà a la cruïlla de Marquès del Duero i Vallhonrat,⁶³ un indret que interessava especialment a la família perquè era la zona de la seva propietat; entre les respostes que es va donar a aquestes al·legacions el setembre de 1890, la número 4 parla de la impossibilitat de reduir aquest xamfrà.⁶⁴

Aprovat el projecte d'Amargós, Pau Vallhonrat augurava que, després de la planificació, començaria una nova etapa que portaria progrés per al negoci immobiliari de l'edificació de cases i que, de retruc, donaria també feina als obrers. Tanmateix, la construcció no va anar tan de pressa com vaticinava, com hem pogut comprovar en les finques familiars.

Una idea que cal ressaltar del text de Pau Vallhonrat és que parla dels «bons propietaris», que són aquells que han de tenir un paper important en la nova fase d'urbanització. Si els seus predecessors havien construït al seu lliure albir,

60. Ildefonso CERDÀ (reed.1991), *Cuatro palabras sobre el Ensanche dirigidas al público de Barcelona*, Barcelona 1861, Narciso Ramírez, 24; INAP - Ayuntamiento de Barcelona, Madrid, p. 17.

61. Martín BASSOLS (1996), «Los inicios del derecho urbanístico en el período del liberalismo moderado y en el sexenio revolucionario (1846-1876); el Ensanche de la Ciudad como modelo urbanístico y sistema jurídico», *C y TET*, XXVIII, p. 43.

62. Montserrat CALDES TORRENT (2002), «El procés d'ocupació urbana de l'Eixample Cerdà», *Perspectives Territorials*, núm. 1, p. 33.

63. AMCB, Q137, Eix-5248/1893.

64. FERNÁNDEZ (2010), p. 160.

ara proposa una altra fase de col·laboració amb l'Ajuntament. Creia que els bons propietaris eren els que estaven disposats a cedir terrenys per a les infraestructures a canvi que l'Ajuntament autoritzés la urbanització. Tothom en sortia beneficiat: els propietaris perquè veurien revaloritzades les seves finques i les podrien edificar o vendre a canvi de cedir-ne una part. L'Ajuntament perquè pagaria poc per les expropiacions i cobraria amb els permisos d'edificació. En teoria, també els obrers en traurien profit, no sols perquè tindrien feina, sinó perquè viurien als barris obrers de l'esquerra de l'Eixample i no en poblacions foranes, cosa que de retruc també beneficiava els industrials.

Aquesta segona fase ja s'havia posat en pràctica en la construcció de la Gran Via del Paral·lel entre els carrers de Sant Pau i la Creu Coberta.⁶⁵ El 31 de desembre de 1886 la massa de propietaris de terrenys en aquesta via va presentar a l'Ajuntament unes bases en què proposaven fer-se càrrec de la construcció. Es planteja que els propietaris assumiran fer les obres d'urbanització, incloent-hi el clavegueram, l'enllumenat i el gas; cedirien els terrenys a canvi que l'Ajuntament aportés a l'obra els diners de la contribució dels edificis construïts i per construir durant sis anys i el recàrrec del 4% dels impostos durant 25 anys. Després de les negociacions i els tràmits corresponents, l'obertura del Marquès del Duero es va inserir a la *Gaceta de Madrid* el diumenge 26 de juny de 1887 i al *Butlletí Oficial de la Província de Barcelona* del 28 de juny de 1887.

En una reunió posterior, convocada el 26 de juliol per l'Ajuntament presidit per Rius i Tauler, l'associació proposa modificar el conveni i presenta unes noves bases:

1) Els propietaris cediran els terrenys que siguin necessaris per a l'obertura del Marquès del Duero des dels terrenys de Melcior Bruguera fins a la Creu Coberta. La cessió havia de ser dels 40 metres d'ample de la via, la meitat dels xamfrans i la servitud de 5 metres a ambdues bandes del carrer. Els propietaris es faran càrrec de les expropiacions dels edificis existents, faran les obres d'urbanització: explanació, ferm, voravies, vorades, claveguera col·lectora, claveguerons, amb els seus broquets per conduir les aigües a la dita claveguera, les olles de regadiu, arbres, canelobres amb els fanals per a l'enllumenat de gas. En compensació i paga del terreny, equivalent a la cinquena part dels solars que han de tenir façana sobre la via, l'Ajuntament cedirà a la massa de propietaris el recàrrec extraordinari de 4%

65. AMCB, Q137, V-2926/1886. La carpeta conté un plànol i molta informació que aquí només resumim.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

sobre la riquesa que es pot imposar en cada edifici construït o que es puguin construir en dit trajecte per 25 anys des que el propietari hagi de pagar. En una Reial Ordre s'esmentarà com la massa de propietaris el pugui reclamar.

2) Per indemnitzar el terreny viable restant de l'expropiació d'edificis i obres d'urbanització, l'Ajuntament dipositarà al Banc de Barcelona 426.000 pta., que es donaran als propietaris en tres fases de 142.000 pta., quan estigui certificada l'obra en cada una. Restaran al final 20.000 pta. que es reservaran per a la conservació de les obres durant 4 mesos.

3) L'Ajuntament traspasa a la massa de propietaris els drets per efectuar l'obertura del carrer en tot el trajecte.

Les bases van ser aprovades per unanimitat, i l'acta es va portar al notari Jaume Bruguera Roca per tal d'oficialitzar la signatura del conveni. L'associació de propietaris va nomenar una Junta de nou persones entre les quals figurava Joan Vallhonrat. Tot això indica que la idea del seu fill Pau, de la cessió de terrenys, ja s'estava duent a terme a la zona d'obertura del Paral·lel. S'ha de dir que, d'entre la vintena de propietaris, n'hi va haver tres que no es van voler adherir al conveni, cosa que va endarrerir l'inici de les obres. El 6 de maig de 1891 l'Ajuntament va acordar ratificar el conveni, i es va aixecar el plànol de les obres el 26 d'abril de 1892. L'any següent es presentà el plec de condicions per a l'edificació. L'arquitecte nomenat pels propietaris per dur a terme el projecte va ser Camil Oliveras, substituït per Josep Amargós el 16 d'agost de 1893. El 28 d'octubre de 1895 la Junta de Propietaris va demanar aprovar l'acta de recepció provisional de la darrera part de l'obra.⁶⁶ El dia 10, la Comissió de Propietaris del Paral·lel entre Aldana i la Creu Coberta, de la qual era president Pau Bori Riu i secretari Joan Vallhonrat Soler, havia convocat tots els propietaris a una reunió que s'havia de fer el dimecres 23.⁶⁷ I l'any següent se'n convocà una altra a l'Ajuntament perquè tothom pogués veure les finques afectades per la urbanització de la zona i fer al·legacions en cas d'incorreccions.⁶⁸

En aquest primer escrit, Pau Vallhonrat parla de la zona que li interessava de la ciutat, que era també la que coneixia i on tenia interessos. Per defensar

66. Hem resumit els documents sobre la construcció de l'avinguda del Paral·lel, que s'inclouen a AMCB, Q137, V-2926/1886.

67. Es va celebrar a les 10 del matí a la ronda de Sant Pere, 36, pral. «Anuncios oficiales», *La Vanguardia*, 12 d'octubre de 1895, p. 3.

68. «Anuncios oficiales», *La Vanguardia*, 8 d'octubre de 1896, p. 7.

les seves idees, les dels bons propietaris, no va fer-les només públiques, sinó que la família va prendre una actitud activa a través de les associacions de propietaris.

2.4. La participació en les associacions de propietaris

A mesura que es va anar urbanitzant l'Eixample sorgiren associacions de propietaris per defensar els seus interessos. Els anys vuitanta del segle XIX estaven organitzades la de la Dreta de l'Eixample, que constitueix una Junta el 1884,⁶⁹ la del Camp d'en Grassot,⁷⁰ l'Associació de Propietaris del Paral·lel entre el carrer d'Aldana i la Creu Coberta, com ja hem explicat, i en van anar sorgint arreu. La família Vallhonrat va participar activament, i segurament va prendre part, en la fundació de diverses associacions. El 1905, les de Sant Bertran, Santa Madrona i l'Esquerra de l'Eixample tenien com a domicili el carrer de Conde del Asalto (actual carrer Nou de Rambla) 51, 1r, que era el lloc on residia Joan Vallhonrat. L'Associació de Propietaris interessats en l'obertura de la Gran Via del Marquès del Duero, estava domiciliada a la ronda de Sant Antoni 17, 2n, que era també habitatge de Joan Vallhonrat Soler a la primera porta i del fill, Pau Vallhonrat Sadurní, a la segona.⁷¹

Pau Vallhonrat era l'any 1892 secretari de la Junta de Propietaris de l'Esquerra de l'Eixample, que va nomenar president honorari Pau Bori, el mateix que va impulsar i va organitzar la urbanització del Paral·lel. Com que l'Esquerra de l'Eixample era una zona molt àmplia, la mateixa associació va proposar dividir-se en tres seccions, encara que juntes vetllarien per l'obertura del Paral·lel i altres reformes comunes.⁷² Una d'aquestes seccions era la de Santa Madrona, la Junta de la qual va convocar el 28 de maig d'aquell 1892 tots els propietaris, socis o no, a reunions generals al Casino Madronense del carrer de l'Olivera 48, xamfrà amb Vallhonrat (zona on tenia propietats la família), per discutir l'afectació que suposaria la construcció d'un hospital de malalties infeccioses.⁷³

69. AMCB, Q137, Dos. V-2063.

70. Que demana que es posin arbres. AMCB, 6.2, Ex 16, 1883. O que es queixa per les bòbiles encara existents a la seva rogalia, AMCB, 6.2, Dos. 286, 1885.

71. AMCB, 5090, Eixample. Obres Públiques. Expedients Vells. 1905-1907, 29 de setembre de 1905.

72. *La Vanguardia*, 24 d'abril de 1892, p. 3.

73. *La Vanguardia*, 28 de maig de 1892, p. 7.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

El 1894 Pau Vallhonrat era vicepresident de l'associació i demanava a l'Ajuntament urbanitzar aquella barriada i tenir en compte una sèrie de mesures entre les quals figuren: «[...] obligar a los propietarios de aquel barrio a cumplir las ordenanzas municipales en lo que respecta a cercar los terrenos y solares; ordenar la desaparición de tres hornos de ladrillos, varios estercoleros, una fábrica de negro marfil y otras de grasas y sebos existentes en dicho barrio, y aumentar la guardia municipal en el mismo».⁷⁴ El 1896 era vicepresident de les juntes de Santa Madrona, Sant Bertran i la zona de Montjuïc, i va fer gestions dirigides a defensar les millores que es requerien a la zona.⁷⁵ El 12 d'abril de 1897, ja com a president de l'Associació de Propietaris de Santa Madrona, va enviar telegrams al ministre de la Governació de Madrid per tal que s'acordés agregar els pobles del Pla a Barcelona, un assumpte que considera de gran interès per als habitants de la barriada.⁷⁶ El decret d'agregació dels pobles limítrofs a la capital va ser un cavall de batalla polític que es dirimia a Madrid. Per una banda, els partits catalans conservadors i els pobles eren contraris a l'agregació, i per altra, els liberals n'eren partidaris; la demanda d'agregació va començar el 1876 i no es resolgué fins a l'any 1897.⁷⁷

En les gestions per a l'aprovació van influir-hi, com estem relatant, les associacions de propietaris. Pau Vallhonrat i les associacions de les quals era membre s'alineen amb les tesis liberals, que eren les que devia creure més adients per a una zona, com el Poble-sec, sense antecedents com a població independent. Per això, tramet el mateix dia un altre telegrama al ministre de la Governació perquè s'aprovin els plànols de Sant Bertran, Santa Madrona i la França, que interessen a la Comissió de l'Ajuntament per solucionar la crisi de la petita propietat i de la classe obrera. Igualment, envia un tercer telegrama a Joan Rosell, diputat a Corts de Madrid per tal que doni suport a l'Ajuntament, i encara un quart telegrama a Josep Griera, que era l'alcalde de Barcelona, al qual encoratja continuar amb les gestions en benefici de l'aprovació dels plànols.⁷⁸ Així mateix, es va manifestar en contra de les peticions fetes a Madrid perquè se separés de

74. *La Vanguardia*, 28 d'octubre de 1894, p. 2.

75. *La Vanguardia*, 4 d'abril de 1896, p. 2.

76. *La Vanguardia*, 13 d'abril de 1897, p. 2.

77. Marina LÓPEZ [ed.] (2010), *Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1897*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona, p. 148.

78. *La Vanguardia*, 8 de juliol de 1898, p. 2.

Barcelona el poble de Sant Andreu del Palomar. Les juntes de propietaris també van enviar al president del Consell de Ministres de Madrid un telegrama per donar suport a la unió dels pobles agregats a Barcelona el 21 d'abril de 1897, i que en cap cas fossin segregats de la capital, per la gravíssima pertorbació de la tributació i els perjudicis a la propietat i a la indústria que suposaria.⁷⁹

L'Associació de l'Eixample de Santa Madrona representada per Pau Vallhonrat va organitzar una reunió amb els propietaris de les *barriades* de Santa Madrona, Sant Bertran i la França, que es va aplegar al teatre Lope de Vega, al carrer del Rosal (actual Concòrdia); hi assistí l'alcalde del districte, Mutjé, i es va proposar demanar a l'Ajuntament de Josep Griera l'exempció del 4% del recàrrec de la contribució per a les noves construccions en aquesta zona.⁸⁰ Aquesta exempció, que és la que els propietaris havien demanat també per urbanitzar el Paral·lel, indica l'interès per avançar en la construcció de carrers del Poble-sec. L'alcalde del districte es va comprometre a parlar amb l'alcalde tot recordant que ja s'havia legalitzat la propietat, i encoratjava a la construcció per detenir els efectes de la crisi obrera,⁸¹ sens dubte conseqüència de la crisi general per la pèrdua de les colònies.

Com hem vist, les reivindicacions de les associacions són també polítiques; el mateix 1901, convocades per la Cambra Oficial de Propietaris de Barcelona, demanen al ministre d'Hisenda de Madrid la suspensió de l'arrendament de les contribucions que té un muntant tan gran que no es troba licitadors; i demana la concessió d'un concert econòmic a Catalunya per moralitzar l'administració, donar garanties al contribuent i iniciar la regeneració d'Espanya.⁸²

Totes aquestes actuacions indiquen les demandes de les associacions de propietaris a l'Ajuntament, que es veien compensades pel suport a la política municipal, que defensava els seus interessos, i que sovint, en darrer terme, havien de ser aprovades a Madrid.

79. *La Vanguardia*, 2 de febrer de 1899, p. 2. L'agregació dels pobles s'havia intentat el 1876 quan l'alcalde Rius i Taulet va presentar al Congrés de Diputats una esmena perquè el Govern en decretés l'agregació. L'oposició dels pobles i del partit conservador la van bloquejar. El 1881 es va tornar a intentar. El 1891 l'Ajuntament la va reprendre, però no es va obtenir fins al 1897, a canvi d'una contribució extraordinària a la guerra a les colònies. Marina LÓPEZ (2010), p. 148.

80. *Diario de Barcelona*, 1 d'agost de 1898, p. 8544-8545.

81. *Diario de Barcelona*, 1 d'agost de 1898, p. 8545.

82. *Diario de Barcelona*, 25 de juny 1901, p. 7833. Les associacions van nomenar un representat i l'elegit fou Ernest Vilaregut.

DOLORS DOMINGO RÚBIAS

Pau Vallhonrat va encoratjar a crear noves associacions de propietaris; així ho fa el 1900 quan es crea la Comissió de Propietaris de Montjuïc. Diversos propietaris havien fet intents per obtenir avantatges a la zona que van ser estèrils, i per això van legalitzar l'associació, diuen, per tenir dret «a intervenir en la elecció de los dos vocales que forman la Comisión Municipal del Ensanche».⁸³ La primera petició d'aquesta associació va ser també política: la demolició del castell de Montjuïc, que per al catalanisme i el republicanisme català era un símbol del poder militar de l'Estat i signe de repressió de la ciutat; de segur que encara era ben present el bombardeig que es va fer des d'allí sobre Barcelona el desembre de 1842.

El 1904, les associacions de l'Eixample ja eren molt nombroses i per això es crea el Sindicat d'Associacions de Propietaris de l'Eixample de Barcelona i pobles agregats, que tenia una Junta directiva i cinc seccions. De la segona, la d'Urbanització i Higiene, és vicepresident Pau Vallhonrat.⁸⁴ L'associació, que es considerava un sindicat, comptava per dur a terme les seves tasques amb els diners dels socis, que pagaven 3 pessetes mensuals que aquell any es van apujar a 5 pessetes.⁸⁵

El 1907, Pau Vallhonrat, com a president de l'Associació de Propietaris de l'Eixample de Santa Madrona, juntament amb l'Associació de Propietaris de l'Eixample, presidida per Joaquim Pelfort, donaven la benvinguda als delegats de l'Associació del Guinardó.⁸⁶ En la sessió de gener d'aquell any es discutiren propostes com promoure la Segona Exposició Universal que s'havia de celebrar a Barcelona, i exhortava a fer conferències per animar l'opinió pública a la realització d'aquest esdeveniment. També eren a l'ordre del dia els projectes de reforma de l'Eixample. El 1909, Pau Vallhonrat va ser reelegit president per al bienni 1909-1910.⁸⁷

Les associacions de propietaris van tenir una força evident en l'Eixample i van aconseguir canvis de planimetria i modificar ordenances municipals perquè els fossin favorables; com diu Teresa Navas «L'Eixample va ser el lloc indiscutible de la iniciativa privada en la construcció de la ciutat moderna, i això va ser inversament proporcional al fracàs de la inversió pública».⁸⁸ En la influència en

83. *Diario de Barcelona*, 26 de març de 1900, p. 3674 i 3675.

84. *El Noticiero Universal*, 29 de gener de 1904, p. 2.

85. *Diario de Barcelona*, 20 de gener de 1907, p. 860.

86. *Diario de Barcelona*, 6 de gener de 1907, p. 244.

87. *El Noticiero Universal*, 17 de gener de 1909, p. 2.

88. Teresa NAVAS (2010), «Barcelona, visions de la primera metròpoli», *Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1897*, Ajuntament de Barcelona, p. 155.

la urbanització d'aquests propietaris podia haver influït que entre ells hi havia arquitectes, enginyers i mestres d'obres.

2.5. La Comissió Especial de l'Eixample

La influència de les Associacions de Propietaris a l'Ajuntament era important i aquesta influència encara es va veure reforçada per la Llei de l'Eixample de les Poblacions de Madrid i Barcelona de 1892, en què s'estableix que la Comissió Especial de l'Eixample ha d'incorporar els propietaris. Amb això la gestió es va agilitzar i es va deixar la iniciativa de la urbanització en mans dels propietaris, que passaren a controlar les Juntes de l'Eixample.⁸⁹ Al reglament de la Comissió Especial de l'Eixample, de l'1 de juny de 1893, s'indica que en formen part l'alcalde, que la presideix; 6 regidors elegits, i 3 representants dels propietaris, la meitat dels quals es renova cada dos anys. L'Ajuntament ha de ser qui resolgui les propostes que li farà la Comissió, que té dret a rebre informació de la comptabilitat, els crèdits i altres assumptes que siguin importants per a les seves funcions. Pot inspeccionar obres, llibres, comptes, etc., relacionats amb l'Eixample. Si detecta faltes o delictes passarà informe a l'Ajuntament. També determinarà el sou dels empleats que treballen per la Comissió i l'Ajuntament en farà el nomenament; es respectaran els drets dels que ja hi treballen. Pel que fa a la seva competència, la Comissió pot proposar a l'Ajuntament l'obertura de nous carrers i places; mantenir els acords d'obertura de vies que s'hagin pres a les juntes de propietaris de l'Eixample, tenint en compte els reglaments existents; proposar obres de clavegueram i d'urbanització (escoltant els funcionaris i els propietaris), tot facilitant la realització anual i el pressupost que s'hagi consignat per dur-les a terme; que es compleixin els terminis, i la instal·lació de tots els serveis municipals als carrers i places que tinguin voravia de 200 metres i portar-ho als pressupostos. Si els acords no són per unanimitat, es faran constar els vots particulars.⁹⁰

Les comissions especials d'Eixample, a més de ser plurals i representatives dels agents locals i de l'administració municipal, tenien unes fonts d'ingressos notables, provinents dels impostos sobre el sòl i alguns gravàmens. Amb aquests diners desenvolupaven les grans obres d'infraestructura com ponts, obertura i

89. CALDES TORRENT (2002), p. 135.

90. «La Ley del Ensanche», *La Vanguardia*, 6 de juny de 1893, p. 1-2.

DOLORS DOMINGO RÚBIAS

urbanització de grans carrers, clavegueram, enllumenat, etc. En resum, allò que no es podia desenvolupar per iniciativa dels petits propietaris, que és el que eren la majoria dels terratinents del pla de Barcelona.⁹¹

La documentació municipal no aclareix com funcionaven les comissions; entre 1884 i 1896 han quedat només els acords que prenien.⁹² Sembla que el 1895 els presidents, membres i secretaris de les associacions de propietaris de l'Eixample triaven els representants que havien de renovar-se cada dos anys. Aquell any van ser elegits Joan Rivas i Pau Vallhonrat. Sabem que el càrrec era per a quatre anys i, per tant, Pau Vallhonrat va ser vocal de la Comissió de l'Eixample entre els anys 1896 i 1899. Els grans contribuents s'escollien per insaculació i se sortejaven els que formarien part de la Comissió.⁹³ Per a l'elecció dels dos vocals que representaven els propietaris, l'any 1905 l'Ajuntament va demanar al Govern Civil de Barcelona la llista de les associacions de propietaris de Barcelona, el nom i la seu social; eren un total de 26. Posteriorment, l'Ajuntament va reclamar a cada associació la llista dels membres. A la vegada, cada associació proposava entre els seus membres els que es presentaven a formar part de la Comissió.⁹⁴

El desembre de 1905, la poderosa Associació de Propietaris de l'Eixample de Barcelona i pobles agregats, després d'haver fet gestions amb senadors, diputats i l'alcaldia de Barcelona, va acordar fer una ponència de quatre persones, entre les quals figura Pau Vallhonrat, per estudiar la divisió de l'Eixample i

91. COROMINAS; MORENO i COROMINAS (2023), p. 550.

92. Entre els acords figuren alguns relacionats amb la barriada del Poble-sec: el 6 d'abril de 1890 s'acorda efectuar el desmunt d'un tros del carrer d'Elkano entre Salvà i Rosal; el 22 de novembre de 1890 que es col·loquin reixes a l'entrada de les clavegueres de les Hortes de Sant Bertran; el 27 d'octubre de 1890, que la Brigada de l'Eixample faci arranjament en els carrers de Blai, Elkano i Blasco Garay; la concessió el 29 de juliol de 1892 per a l'ofici de Vialitat i Conducció per construir dos passos empedrats al carrer de Radas, travessera del d'Elkano i altres dos al carrer de Magallanes travessera al de la Creu dels Molers. AMCB, Comissió de l'Eixample, Acords diversos, 1884-1896.

93. *Diari de Barcelona*, 28 de juny de 1895, p. 7621.

94. La Junta de Propietaris de l'Esquerra de l'Eixample de Barcelona tenia la seu a Conde del Asalto 51, 1r, que era l'adreça de Joan Vallhonrat i comptava amb 167 socis. L'Associació de Propietaris de l'Eixample de Santa Madrona també feia constar com a seu la de Joan Vallhonrat i tenia 167 socis. L'Associació de Propietaris interessats en l'obertura de la Gran Via del Marquès del Duero, tenia la seu a la ronda de Sant Antoni 17, 2n, que era l'habitatge del fill, Pau Vallhonrat. Hi consten 208 socis. AMCB, Eixample, Obres Públiques, Expedients Vells, 1905-1907.

pobles agregats en tres subzones de la mateixa extensió i demanar que es modifiqués l'elecció dels representants dels propietaris a la Comissió, que hauria de ser de la manera següent: un representant de cadascuna de les tres subzones i el nomenament de dos grans contribuents, en comptes dels tres insaculats fins llavors. Sugerien que el càrrec per a quatre anys fos com els dels regidors de l'Ajuntament, i la renovació bianual per la meitat.⁹⁵ El 1907, l'Associació demanava que en el següent pressupost de l'Ajuntament se suprimís el recàrrec del 4% a les finques que feia 25 anys que el pagaven; però, a més a més, es nomenava Vallhonrat com a membre d'una altra comissió que havia de vigilar l'execució del projecte de l'Ajuntament de la Reforma interior de la ciutat.⁹⁶

Coneixem el procés de l'elecció dels membres de la Comissió de l'Eixample per un bienni que es va dur a terme el juliol de 1909. Altra vegada l'Ajuntament demana al Govern Civil la relació d'associacions. Hi ha alguns canvis respecte de 1905, hi consten 13 associacions noves i 18 repeteixen, amb la qual cosa sumen 31 en total. Es diu clarament que les associacions proposaran un representant per cada 200 membres a l'elecció de vocals de la Comissió de l'Eixample. Aquell any també s'havia de designar un representat entre els grans contribuents; es va elaborar una llista de 100 persones, encara que els proposats per l'Ajuntament al càrrec anaven declinant la participació. La documentació consultada no permet conèixer qui en va formar part.⁹⁷

2.6. Els porxos del Paral·lel

De vegades la Comissió de l'Eixample s'oposava a les pràctiques abusives dels propietaris, cosa que passà el 1904, quan era l'alcalde Guillem Boladeres. La Comissió proposava destruir les construccions a l'avinguda del Paral·lel que no havien respectat la servitud de pas de 5 metres destinades a porxadades. Llavors Pau Vallhonrat envià a la secció «Ecos de opinió» de *La Vanguardia* un escrit que no

95. *Diario de Barcelona*, 14 de desembre de 1905, p. 13718.

96. *Diario de Barcelona*, 9 de juny de 1907, p. 6793. Aquest projecte volia reformar la Barcelona de l'interior de les muralles i incloïa obrir tres grans vies per fer el sanejament del centre històric.

97. En L'Associació de Propietaris interessats en l'obertura de la Gran Via del Marquès del Dueiro consten Joan Vallhonrat i Pau Vallhonrat: tots dos vivien a la ronda de Sant Pau 17, 2n. A la Junta de Propietaris de l'Esquerra de l'Eixample també consten Joan i Pau Vallhonrat. Aquest darrer també consta en el Sindicat d'Associacions de Propietaris de Barcelona, el seu Eixample i pobles agregats.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

porta títol, referent a aquest acord.⁹⁸ Com hem indicat més amunt en el conveni signat entre l'Ajuntament i els propietaris del Paral·lel, es deia que el carrer tindria una amplada de 40 metres i s'havia de deixar per a pòrtics 5 metres d'amplada a cada banda del carrer.⁹⁹ La decisió de l'Ajuntament de Boladeres indica que malgrat els compromisos de l'Associació de Propietaris, no s'havia complert aquest punt de l'acord. En l'article, Vallhonrat es pregunta si la servitud era de compliment immediat o s'havia d'aplicar a mesura que es construïen els porxos al carrer. Si era de compliment immediat, els propietaris havien de demolir els edificis i deixar el carrer a 50 metres «en tota la latitud». Però crida l'atenció a l'Ajuntament de la possible il·legalitat d'expropiar edificis anteriors al pla de l'Eixample que ja ocupaven part dels porxos. D'altra banda, creu que l'Ajuntament ha de fer el carrer de 50 m i no sols les voravies. Opina que si l'Ajuntament no pot entrar en l'ocupació de les franges de terreny destinades a porxades fins que no existeixi el carrer, aquesta norma ha d'afectar «tots els edificis». En tot cas, proposa per solucionar el problema acceptar les coses com estan, fer desaparèixer el porticat i fer pagar als propietaris una indemnització per l'ocupació dels terrenys en què hi havia servitud de pas. Creu que el porticat és de luxe i no abona res al carrer, i culpa l'alcalde Boladeres perquè les noves ordenances, provoquen disgustos, on havia de buscar «soluciones de transacción, razonadas y duraderas».¹⁰⁰

Tot i l'incompliment dels propietaris, Vallhonrat cerca arguments en favor d'aquests: la millor solució és la mateixa que havia advocat en el cas de la urbanització a la França i que va aplicar Josep Amargós, deixar les coses com estan. En el cas del Paral·lel, acceptar com a mal menor que els propietaris paguin per no haver complert amb la servitud dels 5 metres.

L'escrit de Vallhonrat va ser contestat per l'arquitecte Francisco del Villar Carmona, que també era propietari al Paral·lel, amb un article també als

98. «Ecos de opinión», *La Vanguardia*, 25 de març de 1904, p. 1.

99. L'Ajuntament de Barcelona havia autoritzat que els porxos no calia que fossin tots iguals, només els de la mateixa illa de cases, per afavorir que es poguessin dur a terme. I encara el 27 de maig del mateix any autoritzava posar coberts, barracons, quioscs i altres construccions, sempre que no s'utilitzessin per a habitatge; això va propiciar l'establiment de teatres, sales de ball, cinemes i altres establiments, encara que l'Ajuntament podia enderrocar-los quan volgués. Cayetana GOMIS; Josep GUZMÁN; Aarón LÓPEZ i M. Glòria SÁNCHEZ (2016), *L'Abans. El Poble-sec i la Font de Guatlla. Recull fotogràfic 1857-1979*, Barcelona, Editorial Efadós, p. 40.

100. «Ecos de opinión», *La Vanguardia*, 25 de març de 1904, p. 1. L'article que signa P. Vallhonrat havia estat enviat el dia 20 de març.

«Ecos de opinión» de *La Vanguardia* titulat «Las edificaciones en la Gran Vía del Paralelo». A Del Villar li sembla molt clar que el conveni signat exposa que l'Ajuntament ha d'urbanitzar els 5 metres en planta baixa i una alçada, reomplint els terrenys que no arribin al rasant o desmuntant els que hi estiguin damunt. Els propietaris només han de complir i procurar que no els afecti en la zona alta construïda. L'embelliment que suposaven els porxos de la via farà que l'Ajuntament ingressi bones quantitat en arbitris i que desapareguin «algunos centros que nada bueno enseñan ni en ellos nada bello se admira, brotando así una hermosísima vía de lo que no solo es objeto de exótica y abigarrada explotación». Encara que li agraden els porxos, a l'hora de trobar solucions, Del Villar coincideix amb Vallhonrat: creu que també poden suprimir-se les zones laterals porticades amb dues solucions: 1) Donant a la via l'amplitud de 50 metres i en aquest cas l'Ajuntament hauria de pagar les expropiacions als propietaris. 2) Que la via tingui 40 metres i els propietaris hagin de pagar a l'Ajuntament el valor de la servitud de pas per haver edificat en l'alçària que havien de deixar, segons el conveni signat. La solució, una o altra, faria que avancés l'edificació, i s'havia d'adoptar aviat perquè d'altra manera seria ruïnosa per a tothom.¹⁰¹

El 1907, quan Vallhonrat era secretari de l'Associació de Propietaris del Paral·lel, es va celebrar una reunió al Cercle de la Unió Mercantil per gestionar la supressió de la zona porticada. Es van redactar unes bases per presentar a l'Ajuntament en pagament i compensació a la supressió de la servitud de pas pels porxos. Els propietaris es comprometien a construir i pagar una voravia de llosetes de ciment a tota la zona, de 8 metres d'amplada entre la façana i la vorera, a més a més de pagar dobles els permisos per edificar. L'associació es compromet a fer complir aquestes bases. Els 3.000 metres de voravia tenien un cost de 120.000 pta., a 40 pta. el metre, i es calcula que els dobles drets d'edificació representaran per a l'Ajuntament un ingrés de 300.000 pessetes.¹⁰²

La derogació definitiva dels porxos es va fer el 18 de febrer de 1929¹⁰³ i els propietaris de terrenys ho van celebrar amb un banquet a l'hotel Ritz.¹⁰⁴ El resultat el podem observar encara avui en dia. Hi ha restes al Paral·lel d'edificacions

101. «Las edificaciones en la Gran Vía del Paralelo», *La Vanguardia*, 20 d'abril de 1904, p. 1.

102. *La Vanguardia*, 4 de febrer de 1907, p. 3.

103. GOMIS; GUZMÁN; LÓPEZ i SÁNCHEZ (2016), p. 40.

104. *Ibid.*, p. 42-43.

fetes amb les porxades i 5 metres de voravia addicional, però són l'excepció i han restat com una relíquia històrica que ens recorda la pressió dels propietaris dels terrenys en la urbanització de l'avinguda.

2.7. Balanç de la feina feta

Els dos darrers anys de què tenim notícies de la feina pública de Pau Vallhonrat són una mena de balanç de la feina feta des de 1891. El 6 d'octubre de 1908 les autoritats municipals van procedir a la inauguració de la plaça d'Espanya.¹⁰⁵ S'agraeix la feina de la Comissió de l'Eixample, i principalment de Francesc Layret,¹⁰⁶ perquè gràcies a ell Hostafrancs «se ha higienizado y dignificado, convirtiéndose de foco de infección y refugio de gente maleante, en una barriada agradable e higiénica».¹⁰⁷ Pau Vallhonrat va ser qui va donar per inaugurar la plaça com a primer pas per a l'obertura de la gran plaça projectada a la muntanya de Montjuïc. A més a més de congratular-se pel molt que s'havia fet per higienitzar la zona, va ressaltar que quedava feina per fer, com treure els dipòsits de latrines de la Creu Coberta.¹⁰⁸

Gairebé com a colofó de la feina feta per l'Associació de Santa Madrona, Pau Vallhonrat va escriure un article que va publicar a *La Vanguardia* el 16 de desembre 1908, i que titulà «El plan del ensanche de Santa Madrona y la montaña de Montjuich».

En l'escrit examina l'evolució del poblament del Poble-sec a partir de dues crisis, la primera provocada pel posicionament de la zona a la muntanya de Montjuïc i les imposicions de l'exèrcit per impedir-hi l'edificació,¹⁰⁹ que va

105. El primer parlament el va fer Grases, que va indicar que és un lloc estratègic perquè convergeixen les dues grans vies de la ciutat: el Paral·lel, que uneix el port amb les barriades d'Hostafrancs i de Sants al mar; i la de les Corts, que uneix el Besòs i el Llobregat, i on es creuen les carreteres de Madrid a França. «Plaza de España», *La Vanguardia*, 7 d'octubre de 1908, p. 2.

106. Es tracta de Francesc Layret i Foix (1880-1920), que el 1905 havia ingressat al partit Unió Republicana, pel qual va ser elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona. VIDAL ARAGONÉS (2020), *Francesc Layret: vida, obra i pensament*, Manresa, ed. Tigre de Paper.

107. «Plaza de España», *La Vanguardia*, 7 d'octubre de 1908, p. 2.

108. Després de la inauguració es va fer un *lunch* amb música de la banda municipal de fons. En acabar, el Sr. Grases va dir que l'Ajuntament havia adquirit per al futur parc de Montjuïc terrenys per valor de 2.500.000 pta. «Plaza de España», *La Vanguardia*, 7 d'octubre de 1908, p. 2.

109. Barcelona havia estat sota jurisdicció militar des de finals de la Guerra de Successió, el 1714, amb la prohibició de construir edificacions estables. Però en el segon terç del segle XIX

portar els propietaris a construir sense cap mena d'alineació en les parcel·les agrícoles de la seva propietat. Aquest seria l'origen de les cases de l'anomenat Eixample de Santa Madrona. En convertir-se les finques rústiques en urbanes després del trencament de les muralles, la zona de Montjuïc entre la Gran Via i el Paral·lel va anar poblant-se d'edificacions que seguien plans parcials a la mesura de cada propietari sense relació amb els altres ni amb el centre de Barcelona. És l'època que la zona s'anomena popularment Poble-sec. La segona crisi va ser provocada per la urbanització i l'alineació de la zona i la unió a l'Eixample. Diu que els plans de la Real Academia de San Fernando volien fer carrers amples i tirar a terra els edificis que calgués.¹¹⁰ En canvi, elogia la feina de l'Ajuntament per desenvolupar plans fets per l'arquitecte Josep Amargós, que va alinear i urbanitzar la zona i unir-la a l'Eixample. Encara llavors, ens explica Vallhonrat, l'Estat espanyol, amb potestat sobre les terres al voltant del castell de Montjuïc, va continuar cobrant les contribucions amb un 4% extraordinari fins a l'any 1909, en què els impostos van passar a l'Ajuntament.

El següent pas va ser integrar la zona rural de la muntanya de Montjuïc, que també va fer l'arquitecte Amargós, i posteriorment la barriada de la França, amb la qual cosa creu Vallhonrat que queda resolt el problema d'urbanització d'aquest Eixample, perquè s'han fixat els límits de cada zona i els de les zones confrontants: «El problema, pues, cuya solución ha perturbado el desarrollo y principalmente la urbanización del Ensanche de Santa Madrona está resuelto y por complemento, asimismo, el de la montaña de Montjuich, hermana esta en porvenir y condiciones de la primera. Habitaciones sanas y económicas, al pie de la montaña de Montjuich, en esta, aire, sol y parques para nutrir los

es van generar àmplies expectatives per als propietaris perquè en finques d'1 o 2 *mujades* es podia construir una illa de cases. Per no dificultar la trajectòria dels projectils que es poguessin llançar des del castell de Montjuïc, la muntanya es va dividir en tres zones: la primera, des del castell fins a uns 400 metres, no s'hi podia construir; una altra des d'aquesta fins als 800 metres, i una tercera fins al carrer Vila Vilà. En les dues darreres es podia edificar fins a 5 metres d'alçària. Les regulacions de la zona es va fer en diversos anys de 1869-1870. ACA, Comandancia de Ingenieros, zonas polémicas, 573,2447. 1878-1880-1881, I, ACA, Comandancia de Ingenieros, zonas polémicas, 574,2456.

110. És evident que es refereix al Pla Cerdà, que no agradava a Vallhonrat. En el primer pla d'aquest enginyer militar, el vessant nord de Montjuïc restava fora del teixit projectat i es destinava íntegrament a parc. En un altre projecte d'urbanització integral de la muntanya l'any 1872, proposava continuar la retícula de l'Eixample, idea que va entrar en col·lisió amb els plans dels propietaris establerts i les vies anteriors. FERNÁNDEZ (2010), p. 158.

pulmones, especialmente de las clases modestas, sus zonas limítrofes».¹¹¹ En el darrer paràgraf parla de l'aportació dels propietaris: «La Asociación de propietarios de Santa Madrona que tanto ha contribuido a lograr el estado actual de cosas tan halagüeño, debe perseverar en sus trabajos para recoger los frutos de tan laboriosa época pasada de incertidumbre y de crisis para la zona confiada a su cuidado».¹¹²

En aquest escrit, Pau Vallhonrat parla de la primera crisi i repeteix idees ja expressades en l'article «Edificación y urbanización» de 1891. Hi afegeix l'afectació de la zona, en estar sota jurisdicció militar. En el primer article, amb el seu esperit optimista, parlava de la nova etapa de construcció que començava i que beneficiaria tothom: propietaris, Ajuntament, empresaris i obrers. Ara afegeix la crítica al Pla Cerdà de 1872, que hauria estat contrari als interessos dels propietaris, i l'elogi als plans de l'Ajuntament i de Josep Amargós, que sí que els defensaven. Amb aquests plans s'havia urbanitzat i delimitat la zona del Poble-sec i la Muntanya de Montjuïc, que es veu com un parc. Amb tot plegat s'havia solucionat el principal problema dels propietaris, que era saber exactament on podien construir. A més a més, fa el balanç positiu de l'Associació de Santa Madrona, en la qual tant van estar implicats ell i el seu pare. No parla només de la contribució al disseny del Poble-sec, sinó també dels beneficis que suposarà i en un to paternalista, de la missió moral que els propietaris havien complert en la zona «confiada a su cuidado».

El 26 de juny de 1909, com a president de l'Associació de Propietaris de Santa Madrona,¹¹³ estava present en la presa de possessió que feia l'Ajuntament dels terrenys cedits pels propietaris de la barriada per a l'obertura dels carrers de Radas i de Laurel (actual Concòrdia) fins al Paral·lel. A l'acte van assistir l'alcalde, els regidors, els vocals de la Comissió de l'Eixample i el cap de negociat. Van ser rebuts per les comissions de propietaris i veïns al capdavant de les quals hi havia Pau Vallhonrat. Els solars cedits per als carrers eren dos: un de 500 m² que es calculava en un preu de 1.800 pta., i un altre de 1.000 m² propietat del

111. «Ensanche de Santa Madrona y la montaña de Montjuich», *La Vanguardia*, 16 de desembre de 1908, p. 1-2.

112. *Id.*

113. L'associació tenia 174 membres i un d'ells era l'arquitecte Josep Amargós, cosa que indica que tenia propietats a la zona. AMCB, 5090. Eixample, Obres Públiques, Expedients Vells- 1905-1907, 23 d'abril de 1909.

marqués d'Alella,¹¹⁴ que va pagar també la millora. D'aquí les autoritats van anar a la Font del Gat, on es va oferir un *lunch*. A continuació, en els parlaments, àmpliament transcrits a *La Vanguardia*, s'indica el paper que va tenir Pau Vallhonrat:

El señor Vallhonrat pronunció un breve discurso agradeciendo, en nombre de los propietarios y vecinos de la barriada, el interés que ha demostrado el Ayuntamiento y especialmente la Comisión de Ensanche, en dotarla de las mejoras que venían reclamando, [...]. Los señores Salat y Grases hablaron luego, haciendo constar el segundo, que la Comisión de Ensanche se ha visto secundada en sus proyectos por los propietarios, gracias a cuya eficaz cooperación han podido realizar esta y otras mejoras. El señor Gual [...] expuso la necesidad de que los propietarios [de l'Eixample de Barcelona], imitando el ejemplo de los de la barriada de Santa Madrona, a quienes felicitó calurosamente, den al Ayuntamiento facilidades, cooperando a la realización de las mejoras urbanas. [...] brindó por la prosperidad de la «Asociación de Propietarios de Santa Madrona», de cuyas generosas iniciativas hizo grandes elogios, insistiendo en la necesidad de que las demás se inspiren en su conducta, y presten su cooperación al Ayuntamiento.¹¹⁵

És evident, doncs, la sintonia entre els propietaris de Santa Madrona, la Comissió Especial de l'Eixample i l'Ajuntament. Era una simbiosi que interessava a totes les parts.

CONCLUSIONS

La família Vallhonrat tenia el segle XVIII possessions a l'Hospitalet, a Cornellà i principalment a Barcelona, que són les que millor hem pogut resseguir. L'estratègia familiar respecte de les seves propietats va passar de l'agricultura en finques rústiques a començament del segle XIX a la gestió immobiliària de finques urbanes a l'inici de la segona dècada del segle XX. La família va conservar el patrimoni gràcies a la institució de l'hereu, i amb el temps fins i tot el va

114. Ferran Fabra i Puig (1866-1944), el segon marquès d'Alella, va ser enginyer tècnic, industrial i polític. Amb el seu germà, dirigí la Compañía Anónima a Fabra y Coats. <<https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/ferran-fabra-i-puig>>.

115. *La Vanguardia*, 27 de juny de 1909, p. 3.

DOLORS DOMINGO RÚBIES

anar ampliant, com ho demostren els inventaris de Gabriel Vallhonrat Casas de 1867 i el de Pau Vallhonrat Sadurní de 22 de juliol i 28 d'agost de 1911. En el primer inventari es fa patent com la família comença a invertir en operacions creditícies relacionades amb hipoteques de cases, a l'Hospitalet. Però és en el segon inventari, a Barcelona, on es constata que les finques rústiques que posseïen a Montjuïc, a les Barraquetes de Sant Antoni i a Hostafrancs, s'havien dividit en solars preparats per a l'edificació. A la zona del carrer de Vallhonrat es pot apreciar una evolució que va consistir primerament en el disseny d'una urbanització particular, de la qual no hem trobat constància documental, però ja estava dissenyada el 1877, es dibuixa en la planimetria de la zona de Salvador Vigo el 1885 i es va oficialitzar amb els plans de Josep Amargós. El 1911 les parcel·les urbanes són edificables i només algunes estan edificades encara amb cases baixes per les quals es paguen censos.

Els Vallhonrat varen fer d'intermediaris en conflictes, dels quals la família es va beneficiar: per exemple, quan varen vendre parcel·les agrícoles a Cornellà per a sòl industrial on es va construir l'empresa Siemens i Aigües de Barcelona. També, els escrits de Pau Vallhonrat sobre la urbanització de l'Eixample a «Ecos de Opinión» de *La Vanguardia*, són rellevants en tant que representen la mentalitat i manera d'obrar dels propietaris a la zona del Poble-sec. Dels ressenyats a aquest estudi, es constata que des d'un bon principi es va pensar en la zona de l'actual Poble-sec com en una barriada obrera en què els edificis proporcionessin als obrers unes condicions de vida dignes. Li interessa la història de la zona i comenta que la urbanització hauria tingut dues fases: una primera fins a 1891 en què els problemes de la jurisdicció militar a Montjuïc, la desídia de l'Ajuntament i l'ambició dels propietaris havia portat a fer urbanitzacions que només interessaven a aquests o a la paralització general. En una segona etapa, els «bons propietaris» es mostraven disposats a cercar la col·laboració del consistori, cedir part dels terrenys per construir les infraestructures als carrers i avançar en la urbanització que interessava a totes les parts: als propietaris, que així podrien treure rendiment de les seves parcel·les; a l'Ajuntament barceloní, que s'aprofitaria dels impostos que proporcionaria l'edificació; als industrials, que tindrien els obrers prop de les fàbriques; i als mateixos obrers, que disposarien de feina i unes construccions dignes.

Si escriu el primer article el 1891 és justament perquè aquell any s'aprova el Pla Amargós a la França, que creia que faria possible la construcció. Hem pogut constatar que aquesta segona etapa, la de col·laboració amb l'Ajuntament, havia

començat abans de 1891 amb el projecte de construcció de la Gran Via del Marquès del Duero (actual Paral·lel) entre els terrenys de Melcior Bruguera i la Creu Coberta, en què va participar Joan Vallhonrat Soler com a secretari de l'associació creada amb aquesta finalitat. L'acord es va signar el 26 de juliol de 1887. I això va ser l'inici de les obres de construcció del Paral·lel que va liderar la Junta de l'Associació, que les donava per acabades el 28 d'octubre de 1895. També hem pogut constatar la seva intervenció en l'afer dels porxos del Paral·lel, i l'acceptació, per part de l'Ajuntament de Barcelona, de la solució que presenta Vallhonrat per resoldre el problema, en línia amb la defensa que havia fet dels Plans d'Amargós a la França: que l'Ajuntament renunciés als porxos, que creu que no afegien res a la via, i els propietaris paguessin pels 5 metres de servitud de què s'havien apropiat.

Les associacions de propietaris de l'Eixample van néixer per defensar els interessos dels posseïdors de terrenys en cada zona que s'havia d'urbanitzar i van tenir un paper molt important en aquesta urbanització. Els Vallhonrat van participar, i fins i tot van ser els promotors d'associacions on tenien terrenys, com indica el fet que les associacions de Sant Bertran, Santa Madrona i l'Esquerra de l'Eixample i l'Associació de Propietaris interessats en l'obertura de la Gran Via del Marquès del Duero, tenien com a seu social l'habitatge dels Vallhonrat. S'ha de destacar la influència de les associacions en les comissions de l'Eixample on tenien representació. També cal posar en relleu el suport que l'Associació de Santa Madrona va donar als acords de l'Ajuntament en la defensa de la planimetria del Poble-sec i en l'agregació dels pobles del Pla a Barcelona, fins i tot davant de les institucions de Madrid.

Les associacions sempre van vetllar pels interessos dels propietaris. El 1904 es va crear el Sindicat d'Associacions de Propietaris de l'Eixample de Barcelona i pobles agregats, que tenia molta força per la quantitat d'associacions i, per tant, de socis, que aplegava. L'associació es considerava com un sindicat, tenia els seus òrgans de govern, amb càrrecs que es renovaven, i actuava amb autonomia econòmica procedent de les quotes dels socis.

Els dos darrers anys de vida pública de Pau Vallhonrat van significar el colofó de la feina que havia fet la família a través de les associacions de propietaris en la urbanització de la zona: s'havien obert carrers al Poble-sec; s'havia acabat el Paral·lel, i el 1908, Pau Vallhonrat donava per inaugurada, en un acte amb les autoritats municipals, la plaça d'Espanya. És llavors quan escriu el darrer article en què es plany de les traves que havia significat el pla Cerdà de 1872

DOLORS DOMINGO RÚBIES

i es congratula dels plans de l'arquitecte Josep Amargós aprovats per l'Ajuntament, que han acabat per configurar la zona de l'Eixample de Santa Madrona (l'actual Poble-sec) i de la muntanya de Montjuïc. Es mostra cofoi de l'aportació de l'associació de propietaris en aquesta zona «confiada a su cuidado». Les autoritats també destaquen aquesta feina, que posen com a exemple per a altres associacions de propietaris de Barcelona.

És indubtable la influència dels propietaris de finques agrícoles en el disseny de l'Eixample del Poble-sec com una barriada obrera, primerament per un afany descontrolat i després per l'exigència d'uns plans urbanístics que harmonitzen i consoliden aquests primers plans, creant un barri de carrers estrets, mançanes desiguals i denses, places petites... La col·laboració de les associacions de propietaris de la zona amb l'Ajuntament cedint part de la seva propietat per construir els carrers del Poble-sec, però principalment de l'avinguda del Paral·lel, des del carrer d'Aldana a la Creu Coberta, va agilitzar la urbanització. Però cal ressaltar que malgrat el conveni signat amb l'Ajuntament el 26 de juliol de 1887, la qüestió dels porxos indica l'especulació dels propietaris amb els 5 metres de pas que s'havien compromès a cedir.

Els textos de Pau Vallhonrat indiquen el coneixement que tenia de les qüestions de què parlava, la seva visió optimista de trobar solucions on es produïen conflictes, però també la defensa que fa dels propietaris i les seves propietats. També es pot albirar una visió paternalista de la missió que creu que tenien els «bons propietaris» de vetllar per la zona en la qual tenien propietats, en una clara identificació de l'interès privat i el bé col·lectiu.

BIBLIOGRAFIA

- ARAGONÉS, Vidal (2020). *Francesc Layret: vida, obra i pensament*. Manresa: Tigre de Paper.
- BASSOLS, Martín (1996). «Los inicios del derecho urbanístico en el período del liberalismo moderado y en el sexenio revolucionario (1846-1876); el Ensanche de la Ciudad como modelo urbanístico y sistema jurídico». *C y TET*, núm. XXVIII.
- CALDES TORRENT, Montserrat (2002). «El procés d'ocupació urbana de l'Eixample Cerdà». *Perspectives Territorials*, núm. 1, p. 28-45.

- CERDÀ, Ildefonso (1991). «Cuatro palabras sobre el Ensanche dirigidas al público de Barcelona» (1861). A: *Teoría de la construcción de las ciudades: Cerdà y Barcelona* (vol. 1). Madrid: Instituto Nacional de la Administración Pública - Ayuntamiento de Barcelona.
- COROMINAS, Miquel (2014). «La urbanística moderna: el segle dels traçats». *Quaderns de Recerca en Urbanisme*, núm. 4.
- COROMINAS, Miquel; MORENO, Joan, i COROMINAS, Júlia (2023). «L'Eixample de Barcelona, un pla dues realitats. Estudi comparat del desenvolupament dels teixits urbans de l'Eixample central i l'Eixample del Poblenou». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*. Vol. 69/3.
- FERNÁNDEZ, Guillem (2010). «Josep Amargós Samaranch. Els primers intents d'urbanització de Montjuïc: 1887-1914». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XXI.
- GELABERT, Eduard (1973). *Cornellà de Llobregat: Història, arqueologia, folklore*. Barcelona: AGM.
- GOMIS, Cayetana; GUZMÁN, Josep; LÓPEZ, Aarón, i SÁNCHEZ, M. Glòria (2016). *L'Abans. El Poble-sec i la Font de Guatlla. Recull fotogràfic 1857-1979*. El Papiol: Editorial Efadós.
- LÓPEZ, Marina [ed.] (2010). *Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1879*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona.
- NAVAS, Teresa (2010). «Barcelona, visions de la primera metròpoli». A: *Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1879*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona.
- PELFORT, Onofre (1979). *Notes històriques de Cornellà de Llobregat*. Esplugues de Llobregat: Delfos.
- TATJER MIR, Mercedes (1988). *Burgueses, inquilinos y rentistas. Mercado inmobiliario, propiedad y morfología en el centro histórico de Barcelona: La Barceloneta, 1753-1982*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- TORRES, M.; LLOBET, J. i PUIG J. (1985). *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

ABREVIATURES

AHPB: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

AMCB: Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona